

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНО КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

Палінчак М. М., Миронов К. Г., Нікольський Є. В.

ВСТУП

До державно-церковних відносин належать усі види зв'язків між державними інституціями та релігійними групами, в тому числі об'єднаннями, рухами, міжнародними центрами тощо. Ці відносини є невід'ємною частиною формування внутрішньої політики будь-якої країни, а також її позиціонування на міжнародній арені. Держава та релігія є взаємозалежними. Державні інституції узаконюють діяльність релігійних формувань, обмежуючи їх функції та сфери діяльності. Проте й держава відчуває значний вплив ідей віруючих громадян та змушена брати до уваги світоглядні пости таких общин.

З одного боку держава законодавчо закріплює свої уявлення про місце релігійних організацій в житті суспільства, їх функції, сфери діяльності та компетенції всіх суб'єктів цих відносин. З іншого боку, держава відчуває на собі вплив релігійних ідей і уявлень, поглядів віруючих громадян та духовну діяльність релігійних утворень. Одні з найважчих внутрішніх проблем, з якими зіткнулися християнські релігійні організації в наш час, це проблеми пов'язані з системами адміністративно ієрархічного управління.

Справа в тому, що однією з догматичних (зобов'язуюче врівчального характеру) істин християнської віри, є вчення про структуру організації християнської релігії, Церкви. Згідно з вченням більшості християнських конфесій, Церква, – це організація членство в якій необхідно для повноцінного контакту з Богом.

Вчення про Церкву як про земне «містичне тіло Христа», було в християнстві вироблено та богословськи обґрунтовано в кінці I, початку II століття н.е. згідно з цим вченням, всі члени християнських громад у всьому світі складають з себе єдине духовне братство, яке і є способом містичної присутності Бога на землі, і всередині якого здійснюється персональний, особистісний контакт Бога з людиною.

Єдине що істотно відрізняє одну конфесію від іншої, так це структурна відмінність у системах управління адміністративним життям християнських громад. Так, наприклад католики розглядають ідею всесвітнього братства віруючих у Христа, як необхідність існування і функціонування єдиної організації, яка являє собою, цілісну

монолітну корпорацію, на чолі з наступником ап. Петра, папою Римським. Католицька церква, що функціонує за принципом транснаціональної корпорації не має догматичної прив'язки до тих чи інших культурних форм, і в кожній нації реалізується в різних культурних формах, строго при цьому зберігаючи адміністративну цілісність організації. Так Другий Ватиканський Собор, вчить, що існує тільки одна церква Христа, яка без сумніву у всій повноті перебуває в Католицькій Церкві. Православні ж, допускають існування різних незалежних одна від одної адміністративних структур в кожній з держав (згадаємо, – «самостійній державі – автокефальну церкву»), але при обов'язковому збереженні обрядово культурної ідентичності візантійської церкви, від якої всі національні православні церкви і походять¹. Протестантські церкви, представляють із себе конгломерат різних конфесій, в яких також зберігається система адміністративно ієрархічної взаємодії між різними протестантськими громадами

У всіх християнських конфесій є одна спільна риса, це наявність організованої структури релігійної організації. З цього в європейських системах права присутнє уявлення про "релігійну організацію", як про суб'єкта суспільних відносин.

1. Моделі відносин держави і релігійних організацій в історичному розвитку

Августин Гіппонський розглядав суспільство через призму взаємодії двох сфер: земної та вищої, що впливають на людську історію. Він трактував історію як протистояння між державою, що забезпечує порядок у світському світі, та вищим моральним ідеалом, що задає сенс людського існування². У центрі його аналізу стоїть людина та її призначення: людська природа спочатку вільна і розумна, однак після гріхопадіння вона деформується, стає смертною і схильною до неправедних дій³.

В умовах цієї зміненої природи панування однієї людини над іншою, а також соціальні інститути, спрямовані на регулювання поведінки, стають необхідними для підтримки порядку. Земна держава не може забезпечити повну гармонію чи моральну досконалість; її завдання –

---

¹ Halmai G. A comparative analysis on church–state relations in Eastern Orthodoxy: concepts, models and principles. *Journal of Church and State*. 2011. Vol. 53, no. 4. P. 587–614. DOI: 10.1093/jcs/csr012.

² Zappella L. *Le due città. Paganesimo e cristianesimo* in Agostino. Milano : Carlo Signorelli Editore, 2005.

³ Siegwalt G. Les deux règnes (concernant la relation entre Église et État). *Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses*. 1990. Vol. 70, no. 2. P. 165–172.

створити умови для соціального співіснування та обмеження шкоди від людських конфліктів⁴.

Справжнє людське благо, на думку Августина, не реалізується через політичну владу чи громадські структури, а в розвитку індивідуальної свободи, самоконтролю та морального вдосконалення⁵. Людина постає як автономна істота, здатна до морального вибору, і саме через таку перспективу визначається цінність соціального і політичного порядку. Тому спираючись на вчення Августина можна сформувати три типи співвідношення церкви і держави:

1. Примат Граду Небесного (церкви) над законами людськими;
2. Примат держави;
3. Симфонія (згода) церковної та світської влади

Однак у Європі реформаційні процеси XVI століття висунули нові концепції державно-церковних відносин⁶.

Відповідно до однієї з них, держава розглядалася як апарат насильства і примусу, тому участь церкви в державних справах виключалася. Така позиція може мати на меті забезпечення справедливості та рівності для всіх громадян, незалежно від їх релігійних переконань. Це також може сприяти стабільності та запобігати конфліктам між різними релігійними групами, забезпечуючи нейтральний підхід до управління державними справами.

У цьому контексті державні інститути мають право застосовувати силу для підтримки порядку та виконання законів. Це розуміння держави як апарату примусу може підкреслювати необхідність чіткого розмежування її функцій від релігійних або інших неурядових інститутів.

Зокрема, якщо мова йде про секуляризм або концепцію, за якою церква та інші релігійні інститути не повинні втручатися в державні справи, то це часто ґрунтується на ідеї, що державна влада повинна бути нейтральною у питаннях релігії⁷. В такому випадку, релігійні інститути не повинні впливати на політику або закони, а державна влада повинна

---

⁴ Cerqueira Gonçalves J. Saint Augustin: deux amours ont fait deux cités. *La Charité*. 1994. No. 116 (nov.–déc.). P. 75-93.

⁵ Clark G. Imperium and the City of God: Augustine on Church and Empire. *Studies in Church History*. 2018. Vol. 54. P. 46–70.

⁶ Knippenberg H. The political geography of religion: historical state–church relations in Europe and recent challenges. *GeoJournal*. 2007. Vol. 67, no. 4. P. 253–265. DOI: 10.1007/s10708-007-9068-x.

⁷ Ferrari S. Law and religion in a secular world: a European perspective. *Ecclesiastical Law Journal*. 2012. Vol. 14. P. 355–370. DOI: 10.1017/S0956618X1200035X.

діяти у межах своїх повноважень без прив'язки до релігійних переконань⁸.

Держава повинна бути нейтральною щодо релігії, щоб забезпечити рівність для всіх громадян, незалежно від їх релігійних переконань. Це допомагає уникнути дискримінації на релігійній основі. Розмежування релігії та держави може зменшити ризик конфліктів між різними релігійними групами і сприяти соціальному миротворенню. Державні установи і процеси повинні працювати на основі раціональних і світських принципів, а не релігійних догм.

Історично, розмежування церкви та держави часто виникало в результаті соціальних й політичних конфліктів. В європейській історії протестантська реформація призвела до значних змін у взаємовідносинах між церквою і державою, що часто включало боротьбу за автономію релігійних інститутів від світської влади. У Франції XVIII століття під час революції було проведено численні реформи, спрямовані на усунення впливу церкви з державних справ. У багатьох європейських країнах XIX століття відбувалася секуляризація, яка включала відокремлення релігії від державного управління та освіти⁹.

Окремо зазначимо, що секуляризм може допомогти захистити права людини і свободу совісті, гарантувати, що ні релігійні, ні нерелігійні переконання не домінують над іншими у державних справах. В умовах глобалізації та зростання релігійного плюралізму, розмежування релігії і держави стає важливим для підтримання соціального гармонії і поваги до різних віросповідань. Держава має залишатися нейтральною у релігійних питаннях, забезпечуючи рівні права для всіх громадян, незалежно від їх релігійних переконань. Відокремлення релігії від держави знижує ризик конфліктів між різними релігійними групами і сприяє соціальному миру.

Підхід секуляризму гарантує, що рішення, що приймаються державними органами, базуються на світських, раціональних принципах, а не на релігійних догмах. Секуляризм сприяє захисту прав людини та свободи совісті, забезпечуючи, що жодна релігійна чи нерелігійна група не домінує над іншими у суспільстві. Таким чином,

---

⁸ Bhargava R. How secular is European secularism? *European Societies*. 2014. Vol. 16, no. 3. P. 329–336.

⁹ Kriegseisen W. *Between state and church: confessional relations from Reformation to Enlightenment* / transl. B. Wójcik ; ed. A. Shannon. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2016. – (Open access). DOI: 10.3726/978-3-653-02375-6.

розмежування між церквою і державою допомагає зберігати баланс, справедливість і рівність в управлінні суспільством¹⁰.

Друга концепція полягала в тому, що віросповідання правлячого монарха визначало віросповідання його підданих («**чия влада, того і віра**»). Цим шляхом пішли країни з панівною протестантською вірою. Це правило особливо яскраво проявилось у таких країнах, як Англія та Швеція тощо, де релігійні зміни на рівні монархії мали серйозні наслідки для всього населення. Наприклад, у XVI столітті, коли Генріх VIII став главою Англійської церкви, англіканство стало офіційною релігією Англії, а всі піддані були змушені слідувати новим релігійним постановам. Подібним чином у Швеції в XVI столітті, коли Густав Ваза став королем, протестантизм також став домінуючою релігією в країні. Цей принцип, звісно, не завжди сприймався мирно, і в ряді випадків він викликав релігійні конфлікти та переслідування тих, хто відмовлявся прийняти нову віру.

Наведемо ще приклади, де принцип «чия влада, того і віра» відігравав важливу роль. Швейцарські кантони (XVI століття): там принцип «чия влада, того і віра» також мав велике значення. Кожен кантон мав право обирати свою релігію, і це часто призводило до конфліктів між католиками та протестантами. Наприклад, протестантські кантони, такі як Цюрих і Берн, прийняли реформаторські ідеї, тоді як католицькі кантони, такі як Урі і Швіц, залишалися вірними католицькому віровизнанню. Цей розподіл релігії впливав на політику, економіку і соціальні відносини між кантонами.

Австрійська імперія (XVII–XVIII століття), що включала численні етнічні та релігійні групи, принцип «чия влада, того і віра» також мав важливе значення. Від часів правління Габсбургів, католицизм був домінуючою релігією в імперії, а імператори підтримували католицьку церкву як частину своєї політичної стратегії. Наприклад, імператор Карл VI та інші правителі активно боролися проти протестантських рухів та підтримували католицькі інститути та практики. Це сприяло підтримці католицизму в регіонах, де він вже був домінуючим, і посилювало релігійну однорідність в імперії.

Британська колонія в Північній Америці (XVII–XVIII століття): у деяких британських колоніях, таких як Массачусетс, релігійні переконання колонізаторів також мали великий вплив на місцеву політику і суспільство. Колоністи, що прибули до Нової Англії, часто мали суворі релігійні переконання (наприклад, пуритани) та намагалися встановити свою віру як домінуючу в нових поселеннях. Це призвело

---

¹⁰ Fox J. World separation of religion and state into the 21st century. *Comparative Political Studies*. 2006. Vol. 39, no. 5. P. 537–569. DOI: 10.1177/0010414005276310.

до створення законів і політик, які забезпечували дотримання їх релігійних норм. Ті, хто не дотримувався пуританських принципів, часто зазнавали переслідувань або навіть вигнання.

Країни з протестантським домінуванням, як Швеція, Данія і Норвегія, слідували принципу «чия влада, того і віра» і впроваджували протестантизм як офіційну релігію. Це мало значний вплив на релігійне і культурне життя в цих країнах. Ось як це відбувалося в кожній з них:

Так, після реформаторських змін у XVI столітті, під час правління Густава Вази, Швеція прийняла лютеранство як державну релігію. Король ініціював реформи, які включали ліквідацію католицьких монастирів та конфіскацію їхніх земель на користь корони, а також запровадив контроль держави над церквою через створення єпископської системи. Протестантизм став важливою частиною шведської національної ідентичності, а до XVIII століття лютеранство залишалося домінуючою релігією.

Реформація в Данії почалася в 1536 році під час правління короля Фредеріка I, який теж підтримав лютеранство. Данія офіційно прийняла лютеранство як державну релігію, що призвело до скасування католицьких інститутів і націоналізації церковних земель. У Данії лютеранська церква стала тісно інтегрована в державний устрій, а релігійні зміни в основному відбувалися за волею монарха.

Норвегія, яка в той час була частиною Данської корони, також перейшла на протестантизм у XVI столітті. Як і в Данії, в Норвегії реформація була реалізована під керівництвом монарха, що призвело до заміни католицького культу на лютеранство. Лютеранська церква стала офіційною релігією, і релігійне життя в країні стало значною мірою залежати від держави і монарха.

У всіх цих країнах релігійні реформи були не лише актом релігійної зміни, але й важливою частиною ширшого процесу політичних і соціальних реформ. Протестантизм, особливо лютеранство, став частиною національної ідентичності та культурної спадщини цих країн.

Ці приклади ілюструють, як релігійна приналежність монарха або владаря могла визначати релігійний характер суспільства, незалежно від особистих переконань окремих громадян

Іншою мовою, принцип «чия влада, того і віра» виявився ключовим для формування релігійного ландшафту в багатьох країнах Європи, особливо в періоди реформ та змін. Цей принцип означав, що релігійні переконання правлячих монархів або державних лідерів мали вирішальний вплив на релігійну орієнтацію їхніх підданих. Відповідно

до цього принципу, зміни в релігійних уявленнях на верхньому рівні влади часто приводили до суттєвих змін у релігійній ситуації в країні.¹¹

Монархи та правителі мали значний вплив на релігійну приналежність своїх підданих, оскільки їхні власні релігійні переконання визначали офіційну релігію держави. Це могло призводити до радикальних змін у релігійному житті суспільства, включаючи скасування попередніх релігійних практик, перехід на нову релігію і інтеграцію релігійних інститутів в державний устрій.

Релігійні реформи часто мали значний економічний вплив. Наприклад, секуляризація церковних земель не лише змінювала релігійну структуру, але й перерозподіляла економічні ресурси, що могло сприяти розвитку нових економічних і соціальних верств.

Зміни віросповідання також впливали на міжнародні відносини та політичні конфлікти. Наприклад, релігійні війни та конфлікти між католиками й протестантами часто мали серйозні геополітичні наслідки, що впливало на дипломатичні відносини і альянси між державами. Важливо також зазначити, що релігійні реформи мали довгостроковий вплив на розвиток релігійної толерантності і свободи. Наприклад, еволюція протестантських і католицьких традицій протягом століть сприяла формуванню більш гнучких і різноманітних підходів до релігійних ідей і практик у сучасних європейських суспільствах.

Ці аспекти демонструють, що релігійні реформи і зміни, що відбувалися під впливом монархів, мали багатогранний вплив на релігійне, політичне, економічне і соціальне життя країн, формуючи їхню історію та культурну ідентичність. Релігійні зміни часто ставали частиною національної ідентичності. Протестантські країни, такі як Швеція, Данія та Норвегія, використовували релігію як елемент національної єдності та культурної спадщини, що стало важливою частиною їхньої історії і соціальної структури.

Таким чином, «чия влада, того і віра» ілюструє, як релігія і політика були тісно пов'язані в історії Європи, і як зміни в релігійній політиці на рівні монархії могли мати глибокі і тривалі наслідки для суспільства в цілому¹².

Третя концепція пропонувала повністю відокремити церкву від держави. Цей принцип і зараз панує на європейському та американському континентах.

---

¹¹ Sandberg R. Church–state relations in Europe. *Religion Compass*. 2007. Vol. 1, no. 5. P. 561–578. DOI: 10.1111/j.1749-8171.2007.00040.x.

¹² Mircov V., Mladenović I. Types of relationships between the state, religion and religious organizations in Europe: an attempt to develop a new classification. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*. 2016. Vol. 64, no. 3. P. 241–265. DOI: 10.5937/AnaliPFB1603241M.

Вона часто відзначається як принцип секуляризму, намагається забезпечити, щоб релігійні інституції не впливали на державні справи і навпаки. Це означає, що держава не повинна підтримувати чи перешкоджати будь-якій релігійній практиці, а релігійні організації не повинні мати впливу на державну політику¹³.

Цей принцип був визнаний в ряді європейських країн і США, де він зазвичай реалізується через конституційні чи правові норми. Проте слід зазначити, що реалізація цього принципу може мати різні відтінки. Наприклад, у деяких країнах релігійні символи можуть бути присутніми в державних установах, а в інших суворо заборонені. Крім того, відокремлення церкви від держави не завжди означає повне ігнорування релігійних аспектів у публічному житті, але скоріше забезпечення того, щоб релігійні та державні функції залишалися окремими¹⁴.

Це означає, що державні установи не повинні втручатися у релігійні справи, а релігійні організації не повинні мати впливу на державну політику чи закони. Цей принцип забезпечує свободу віросповідання та рівність усіх релігійних конфесій перед законом. У США, наприклад, це закріплено в Першій поправці до Конституції, яка гарантує свободу релігії та забороняє державі створювати офіційну релігію. В Європі цей принцип також часто підтримується через різні юридичні та конституційні механізми, хоч реалізація може відрізнятись в різних країнах¹⁵.

У деяких країнах відокремлення церкви від держави включає заборону державного фінансування релігійних організацій. В інших випадках, як-от в Німеччині або Австрії, існують спеціальні механізми, через які релігійні організації отримують підтримку, наприклад, через церковний податок, але при цьому державні органи не втручаються в релігійну діяльність.

У країнах, де реалізовано принцип відокремлення церкви від держави, забезпечується рівність всіх релігійних та нерелігійних груп. Це означає, що держава не повинна надавати перевагу будь-якій релігії чи обмежувати права людей на основі їх релігійних переконань.

Відокремлення церкви від держави також підтримує релігійну свободу, що дозволяє громадянам вільно обирати і сповідувати будь-

---

¹³ Ferrari S. Law and religion in a secular world: a European perspective. *Ecclesiastical Law Journal*. 2012. Vol. 14. P. 355–370. DOI: 10.1017/S0956618X1200035X.

¹⁴ Sandberg R. Church–state relations in Europe. *Religion Compass*. 2007. Vol. 1, no. 5. P. 561–578. DOI: 10.1111/j.1749-8171.2007.00040.x.

¹⁵ Walsh J. Religion: church and state in Europe and the Americas. In: *The New Cambridge Modern History* / ed. C. W. Crawley. Cambridge : Cambridge University Press, 1965. P. 146–178.

яку релігію або бути атеїстами. Це сприяє плюралізму та терпимості в суспільстві, що важливим для соціальної гармонії.

У світських державах державні установи та освіта зазвичай нейтральні щодо релігії. Це означає, що навчальні заклади, державні органи та організації не мають права пропагувати або підтримувати конкретні релігійні вірування.

Незважаючи на формальне відокремлення церкви від держави, в реальному житті можуть виникати ситуації, коли межі між релігійними та державними сферами стають розмитими. Це може включати питання, як, наприклад, релігійні символи в публічних місцях або законодавчі ініціативи, що стосуються моральних чи етичних питань, які можуть бути пов'язані з релігійними переконаннями.

Історичною **основою для принципу відокремлення церкви від держави стали події Реформації в XVI столітті та Просвітництво в XVIII столітті**. Реформація призвела до розколу в католицькій церкві і появи протестантизму, що спонукало до роздумів про автономію релігійних інституцій. Просвітництво, в свою чергу, підтримувало ідеї раціоналізму та секуляризації, що заклало основи для концепції світської держави¹⁶.

Французька революція кінця XVIII століття значно вплинула на відокремлення церкви від держави, коли революційний уряд намагався зменшити вплив церкви на політику та суспільство, що вилилося в законодавчі ініціативи, які відокремлювали релігію від державних інституцій.

Багато європейських країн, зокрема Франція і Німеччина, розпочали процес відокремлення церкви від держави в XIX столітті, зокрема через конституційні реформи та законодавчі зміни, що обмежували вплив релігії на державну політику і освіту.

В Європі моделі відокремлення церкви від держави можуть суттєво відрізнятись

Так, Франція має строгий принцип лаїцизму (світськості), де релігійні символи і вплив релігії в публічному житті суворо регулюються¹⁷. Німеччина реалізує концепцію, в якій державні інституції можуть надавати підтримку релігійним організаціям через систему церковного податку, але при цьому зберігається формальна нейтральність держави. В США принцип відокремлення церкви від держави виражається через "жодна релігія не повинна бути встановлена

---

¹⁶ Fox J. World separation of religion and state into the 21st century. *Comparative Political Studies*. 2006. Vol. 39, no. 5. P. 537–569. DOI: 10.1177/0010414005276310.

¹⁷ Stan L., Turcescu L. Poland. In: *Church, State, and Democracy in Expanding Europe*. Oxford : Oxford University Press, 2011. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199602306.003.0008.

як державна", що включає як заборону на створення державної релігії, так і захист свободи віросповідання. Це закріплено в Конституції та інтерпретується через численні судові рішення. У Латинській Америці, хоча багато країн формально відокремлюють церкву від держави, римсько-католицька церква все ще має значний вплив на політику і культуру в ряді країн, таких як Мексика і Аргентина.

Одним з основних викликів питання про релігійні символи у публічних місцях, таких як школи або урядові будівлі. Дебати навколо цього питання часто ставлять перед судами питання балансу між правом на релігійну свободу і принципом нейтральності держави.

Відокремлення церкви від держави може також зіштовхуватися з питанням забезпечення рівності релігійних груп. Наприклад, в деяких країнах релігійні меншини можуть відчувати дискримінацію або недостатню підтримку в порівнянні з більшістю.

У деяких випадках релігійні організації активно беруть участь у соціальних програмах, таких як допомога бездомним або освітні ініціативи. Це може викликати дебати про те, в якій мірі така співпраця може бути допустима без порушення принципу відокремлення церкви від держави.

Принцип відокремлення церкви від держави фундаментальним для сучасних демократичних суспільств, забезпечуючи баланс між релігійними переконаннями та державними функціями.

Цей принцип гарантує, що держава не має права встановлювати офіційну релігію або обмежувати свободу віросповідання, що дозволяє громадянам вільно вибирати і практикувати свою релігію або бути нерелігійними без страху перед дискримінацією або переслідуванням. Держава повинна залишатися нейтральною в релігійних питаннях, не підтримувати жодну релігійну організацію і не дозволяти релігійним групам впливати на державну політику. Це включає заборону на державне фінансування релігійних установ і регулювання релігійних символів у публічних просторах. Забезпечення, що всі релігійні конфесії мають рівний статус перед законом, без привілеїв або обмежень, заснованих на релігійних переконаннях. Це сприяє соціальному гармонії та плюралізму.

На практиці принцип відокремлення церкви від держави може стикатися з реальними викликами, такими як питання релігійних символів у публічному просторі, соціальне і освітнє втручання релігійних організацій, і дискримінація релігійних меншин. Принцип відокремлення церкви від держави критично важливим для забезпечення світського, справедливого і рівноправного суспільства. Він підтримує свободу віросповідання, захищає інституційну нейтральність та сприяє соціальному плюралізму. Незважаючи на його

важливість, реалізація цього принципу може бути складною і вимагати постійного вдосконалення для адаптації до змінюваних соціальних і культурних умов. Повертаючись до сучасності зазначимо, що у наш час фаза історії взаємин держави та церкви поєднує в собі риси, характерні для попередніх епох, а виникнення тоталітарних політичних режимів призвело до гонінь на церкву, подібних і навіть сильніших, ніж у Стародавньому Римі та у тоталітарних державах ХХ століття.

2. Моделі церковно-державних відносин

Ми виділяємо наступні **чотири моделі** церковно-державних відносин: **інтеграційну, коопераційну, сепараційну та контрофакційну.**

2.1. Інтеграційна модель характеризується повним поглинанням релігійної складової життя суспільства державою.

В її основі лежить повне поглинання релігійної складової життя суспільства державою, характеризується значною інтеграцією релігійних і державних структур. У таких системах держава може мати значний вплив на релігійні установи, а релігійні норми і правила можуть впливати на державне законодавство і політику. Держава може встановлювати правила для релігійних організацій, контролювати їх фінансування і діяльність. Законодавство може бути сформоване з урахуванням релігійних принципів, а релігійні норми можуть бути інтегровані у правову систему. Держава може забезпечувати фінансову підтримку релігійних установ або, навпаки, вимагати від них певних фінансових внесків. Релігійні принципи можуть визначати соціальні норми та поведінку громадян, що призводить до злиття релігійних і світських аспектів життя¹⁸.

В інтеграційній моделі релігія може мати значний вплив на освітню систему. Це може включати введення релігійних навчальних курсів у державні школи, або ж створення релігійних навчальних закладів, які отримують державне фінансування. Це може привести до ситуацій, де релігійні постулати впливають на навчальний план та виховання молодого покоління.

У таких системах релігійні лідери можуть мати значний політичний вплив. Вони можуть бути частиною урядових структур або впливати на прийняття рішень через свою роль у суспільстві. Це може призвести до того, що політичні рішення будуть формуватися відповідно до релігійних переконань.

---

¹⁸ Cliteur P., Ellian A. The five models for state and religion: atheism, theocracy, state church, multiculturalism, and secularism. *ICL Journal*. 2020. Vol. 14, no. 1. P. 103–132. DOI: 10.1515/icl-2018-0056.

Релігійні організації можуть грати важливу роль у наданні соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та допомога бідним. А держава може співпрацювати з релігійними установами у цих сферах або ж релігійні організації можуть отримувати державні ресурси для реалізації соціальних програм.

Держава може використовувати релігійну символіку та ритуали для підкріплення національної ідентичності або офіційних державних церемоній. Це може включати святкування релігійних свят на державному рівні або інтеграцію релігійних обрядів у державні події¹⁹.

У інтеграційній моделі релігійні організації можуть мати спеціальний правовий статус, що відрізняється від інших неприбуткових організацій. Це може включати особливі податкові пільги, регуляції або права, які не надаються іншим організаціям.

Такі моделі можуть впливати на міжнародні відносини, особливо якщо релігійна ідеологія має транснаціональний характер. Держава може використовувати релігійні зв'язки для формування зовнішньої політики або для впливу на міжнародні відносини.

Інтеграційна модель у свій час може призводити до конфліктів між релігійними та світськими інтересами, а також до проблем із забезпеченням прав релігійних меншин або невіруючих осіб. Це може бути джерелом соціальних і політичних напружень.

При такому підході до церковно-державних відносин конституційні документи можуть містити положення, які закріплюють особливий статус релігії у державі. Це може бути відображенням офіційної релігії або визнання релігійних норм як частини національного права. Може також бути створено спеціальне законодавство, що регулює відносини між релігійними та державними структурами²⁰.

А в свою чергу держава може вдаватися до примусових заходів для забезпечення дотримання релігійних норм і правил. Це може включати санкції для осіб, які порушують релігійні норми, або обмеження особистих свобод у сфері релігійних переконань.

Релігійні організації можуть утворювати політичні партії або альянси, які мають значний вплив на політичні процеси. Взаємодія між релігійними групами і політичними партіями може суттєво впливати на формування політики та національні рішення. Відповідно, релігія може стати важливим елементом національної ідентичності. Це може

---

¹⁹ Nieuwenhuis A. J. State and religion, a multidimensional relationship: some comparative law remarks. *International Journal of Constitutional Law*. 2012. Vol. 10, no. 1. P. 153–174. DOI: 10.1093/icon/mos001.

²⁰ Madeley J. A framework for the comparative analysis of church–state relations in Europe. *West European Politics*. 2003. Vol. 26, no. 1. P. 23–50. DOI: 10.1080/01402380412331300187.

посилювати шовіністичні настрої та визнання релігії як частини культурної спадщини країни, що може як згуртовувати, так і розділяти суспільство.

Важливим аспектом вплив такої моделі на релігійну свободу, коли релігійні свободи можуть бути обмежені, особливо для релігійних меншин або нових релігійних течій. Може також виникати питання про захист прав осіб, які не сповідують офіційно визнану релігію.

Ця модель часто має глибокі корені в історичному контексті та традиціях країни. Історичний досвід взаємодії релігії і держави, культурні особливості та традиції можуть впливати на форму і функціонування цієї моделі.

З часом ситуація може змінюватися у відповідь на соціально-політичні зворушення, глобалізацію та вплив міжнародних норм. Це може призводити до поступового зменшення або посилення інтеграції релігії і держави.

Отже, ця модель може мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, це може забезпечити стабільність і гармонію в суспільстві, якщо релігійні цінності і норми підтримують соціальні інтереси. З іншого боку, вона може обмежувати релігійну свободу і права особистості, особливо якщо релігійні норми стають основою для державної політики²¹.

Ця модель церковно-державних відносин складною та багатогранною системою, що має суттєвий вплив на суспільство. Вона формує не лише політичний та правовий ландшафт країни, але й впливає на соціальні відносини, культурну ідентичність та індивідуальні права. Розуміння всіх аспектів цієї моделі допомагає краще оцінити її вплив і можливі наслідки для суспільства.

Вона може мати різні прояви в залежності від конкретного контексту та історичних умов. Вона може забезпечувати стабільність і єдність у суспільстві, але також може бути джерелом соціальних і політичних викликів. При цьому релігійна складова, як правило, домінує і підпорядковує собі всі або багато напрямків діяльності держави.

1.2 Коопераційна модель відрізняється наявністю стійких зв'язків і інтенсивною взаємодією держави і релігійних об'єднань не тільки в сфері релігії і віросповідання, а й в інших областях державного і суспільного життя.

Ця модель церковно-державних відносин справді характеризується тісними та стабільними зв'язками між державними урядами та церковними організаціями. При цьому підході релігійні інститути та

---

²¹ Krukowski J. *Prawo Unii Europejskiej a wartości chrześcijańskie*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012.

державні органи співпрацюють не лише у питаннях, безпосередньо пов'язаних з релігією, а й в інших сферах соціального і політичного життя.

Держава та релігійні організації можуть співпрацювати у сферах освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я, культурного розвитку тощо. Наприклад, релігійні організації можуть бути залучені до реалізації соціальних програм, надання допомоги малозабезпеченим, організації культурних подій.

У коопераційній моделі часто існує між церквою та державою система консультацій і партнерства з приводу законодавчих ініціатив, що можуть впливати на релігійну сферу, або ж з питань, які мають соціальне значення.

Держава може надавати фінансову підтримку релігійним організаціям для реалізації соціальних проєктів або збереження культурної спадщини. У той же час, релігійні організації можуть отримувати ресурси для розвитку інфраструктури, освіти та інших важливих аспектів. Хоча взаємодія конструктивною, державні органи можуть встановлювати певні правила і регулювання, щоб забезпечити прозорість і ефективність співпраці, а також уникнути зловживань.

Це призводить до гнучкої та продуктивної співпраці між урядом та релігійними організаціями, яка охоплює широкий спектр суспільних і культурних аспектів.

Взагалі, при доброму розкладі все це може сприяти підвищенню соціальної стабільності і зменшенню соціальних напружень. Релігійні організації часто грають важливу роль у підтримці моральних і етичних норм у суспільстві, а також у збереженні культурних традицій. У деяких випадках релігійні лідери можуть бути залучені до процесу прийняття рішень або консультативних комітетів, що допомагає враховувати релігійні перспективи в державній політиці.

Коопераційна модель часто передбачає постійний, партнерський діалог між урядом та церквами, що допомагає виявляти та вирішувати проблеми, що можуть виникати в процесі співпраці, а також забезпечує краще розуміння і врахування потреб обох сторін. Взаємодія може допомогти в забезпеченні релігійних прав і свобод. Держава може працювати над гарантуванням прав релігійних меншин та сприяти толерантності та взаємоповазі серед різних релігійних груп.

Релігійні організації можуть мати важливий вплив на формування державної політики в питаннях, що стосуються етики і моралі, таких як сімейне право, права людини та інші соціальні питання.

Важливо враховувати історичний контекст і традиції кожної країни. У деяких країнах релігійні інститути мають глибокі корені і важливу

роль у культурному і суспільному житті, що впливає на характер і глибину коопераційних відносин з державою.

Цей тип церковно-державних відносин може бути гнучким та здатен адаптуватися до змін у суспільстві та політиці, що має включати адаптацію до нових соціальних реалій, таких як глобалізація, зміни в демографії або технологічний прогрес.

Релігійні організації часто беруть активну участь у допомозі під час кризових ситуацій, таких як природні катастрофи, гуманітарні кризи або соціальні конфлікти. Кооперація з державою може забезпечити ефективну мобілізацію ресурсів і допомоги, що підвищує ефективність реагування на такі ситуації.

Церкви можуть відігравати роль у формуванні освітньої політики, зокрема, через управління релігійними школами або навчальними закладами, що забезпечують навчання в контексті релігійних і моральних цінностей²².

В деяких випадках кооперація між урядом та церквами має впливати на міжнародні відносини. Релігійні об'єднання можуть мати міжнародні зв'язки та партнерства, які впливають на зовнішню політику і дипломатичні відносини держави²³.

Релігійні організації можуть мати економічний вплив, завдяки своєму майну, діяльності в сфері соціальних послуг або підприємницькій діяльності. Взаємодія з державою може включати питання оподаткування, регулювання і підтримки економічних ініціатив.

У рамках коопераційної моделі держава може активно працювати над захистом прав релігійних меншин, забезпечуючи їхню інтеграцію в суспільство і підтримуючи їхню ідентичність і практики.

Церкви можуть виступати як медіатори у конфліктах між різними соціальними групами. Їхній вплив може бути використаний для розв'язання соціальних напружень або культурних суперечок, що може бути частиною ширшої коопераційної стратегії.

Релігійні організації можуть впливати на законодавчі ініціативи через лобістську діяльність або участь у громадських обговореннях, що дозволяє враховувати релігійні та моральні аспекти при розробці нових законів або реформ.

Кооперація може проявлятися у спільних соціальних та культурних ініціативах, таких як організація фестивалів, культурних заходів, або

---

²² Krukowski J. *Prawo Unii Europejskiej a wartości chrześcijańskie*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012.

²³ Nieuwenhuis A. J. State and religion, a multidimensional relationship: some comparative law remarks. *International Journal of Constitutional Law*. 2012. Vol. 10, no. 1. P. 153–174. DOI: 10.1093/icon/mos001.

проектів, спрямованих на збереження культурної спадщини, що має призвести до розвитку культурної та релігійної толерантності, що важливим аспектом у багатонаціональних і багатоконфесійних суспільствах.

Коопераційна модель церковно-державних відносин представляє собою комплексний підхід до співпраці між державними урядами та церквами.

У цілому для цього типу відносин типовою рисою є наявність не лише стабільних та тісних зв'язків у сфері релігії та віросповідання, але й активно включає взаємодію у широкому спектрі соціальних, культурних і політичних аспектів²⁴.

Основні переваги цієї моделі полягають у можливості реалізації спільних соціальних проектів, забезпеченні соціальної стабільності, адаптації до змін у суспільстві та поліпшенні правового забезпечення релігійних свобод. Кооперація може також включати економічні, освітні та культурні ініціативи, а також активну роль у кризових ситуаціях і вирішенні соціальних конфліктів.

Однак така модель потребує чіткого регулювання і прозорості, щоб уникнути можливих зловживань і забезпечити рівновагу між інтересами держави та церков.

Перевагою цієї моделі є також гнучкість і здатність адаптуватися до змінюваних соціальних реалій, що дозволяє забезпечити ефективну та гармонійну взаємодію. У підсумку, коопераційна модель може слугувати важливим інструментом для досягнення соціальної гармонії й прогресу, за умов належного врегулювання та взаємоповаги між державними й релігійними структурами. Виділяється два різновиди коопераційної моделі: **ліберальна**, яка відрізняється формальним закріпленням принципу відокремлення релігії від держави, відсутністю офіційної релігії за наявності активного діалогу і співпраці церкви і державних інститутів у різних сферах (Австрія, Бельгія, Іспанія, Португалія, ФРН); і **офіційна**, що характеризується офіційним закріпленням будь-якої релігійної організації як державної при наявності багатосторонньої взаємодії з іншими релігійними організаціями (Великобританія, Греція, Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Японія).

Розглянемо більш детально **ліберальний підтип**. Це передбачає, що у Конституції або інших законодавчих актах чітко зазначено, що державні установи і релігійні організації незалежними один від одного.

---

²⁴ Madeley J. A framework for the comparative analysis of church–state relations in Europe. *West European Politics*. 2003. Vol. 26, no. 1. P. 23–50. DOI: 10.1080/01402380412331300187.

Релігійні переконання не повинні впливати на державну політику, і держава не повинна підтримувати жодну релігію. Держава не надає перевагу жодній релігії, і жодна релігійна організація не має спеціального статусу або привілеїв перед іншими.

Хоча церкви та державні інститути формально розділені, існує простір для взаємодії та співпраці. Це може проявлятися у формі консультацій, обговорень соціальних і етичних питань, участі релігійних груп у благодійних проєктах та інших формах партнерства.

Такий підхід дозволяє забезпечити свободу релігії та забезпечити плюралізм, одночасно підтримуючи конструктивний діалог між релігійними і державними структурами, що може сприяти гармонії в суспільстві.

Розширюючи деталі про ліберальний тип моделі церковно-державних відносин, можна виокремити кілька важливих аспектів. Ліберальна модель акцентує увагу на праві кожної особи вірити або не вірити в щось. Конституційні гарантії захищають індивідуальні права на свободу віросповідання, забезпечуючи, що релігійні переконання не стають підставою для дискримінації чи обмеження прав і свобод.

Держава утримується від будь-якого втручання в релігійні питання і не встановлює жодної релігії як офіційну. Це включає заборону на фінансування релігійних установ з державного бюджету або надання переваг певним релігійним групам.

Це передбачає рівний доступ всіх релігійних груп до державних ресурсів і послуг, а також рівне ставлення до всіх релігійних спільнот. Це допомагає уникнути конфліктів і непорозумінь між різними релігійними групами.

Незважаючи на формальне відокремлення, держава може активно співпрацювати з релігійними організаціями у сфері соціальних ініціатив, освіти, охорони здоров'я та благодійності. Це може включати партнерство в реалізації соціальних програм, консультації з релігійними лідерами або підтримку ініціатив, що відповідають загальним соціальним інтересам.

Ліберальна підхід передбачає, що державні органи можуть вести діалог з релігійними групами щодо етичних та моральних питань, але рішення в цих питаннях приймаються на основі світських критеріїв і в інтересах суспільства в цілому. У таких системах релігійні установи можуть діяти в рамках освітніх і культурних ініціатив, але їх діяльність регулюється таким чином, щоб забезпечити об'єктивність і неупередженість навчальних програм і культурних заходів.

Ліберальний тип відносин між урядами та церквами забезпечує баланс між повагою до релігійних переконань і принципами секуляризму, що допомагає уникнути конфліктів і забезпечити

гармонійне співіснування різних релігійних і світських поглядів в суспільстві.

Тут важливо звернути увагу й на відокремлення релігії від держави, що забезпечує захист релігійної свободи та плюралізму. У такій системі відсутня офіційна релігія, а держава підтримує нейтралітет і рівне ставлення до всіх релігійних спільнот. Незважаючи на це, забезпечується можливість конструктивного діалогу та співпраці між релігійними організаціями та державними інститутами в соціальних і культурних сферах. Такий підхід сприяє гармонійності суспільства, забезпечує свободу віросповідання і рівність прав усіх громадян, незалежно від їх релігійних переконань.

Розглянемо далі **офіційний підтип**. Тут маємо на увазі те, що у корпоративній моделі церковно-державних відносин релігійна організація може бути офіційно закріплена як державна, що означає, що певна релігійна конфесія має особливий статус або привілеї, надані державою.

Цей статус може включати фінансування з державного бюджету, особливі права або привілеї в сфері освіти, або інші форми підтримки. При цьому, важливо зазначити, що корпоративна модель зазвичай передбачає певну взаємодію між різними релігійними організаціями, але у випадку наявності єдиного державного релігійного органу або структури, інші релігійні організації можуть мати обмежений доступ до таких привілеїв або ресурсів.

Наприклад, в історії, церква в Англії є державною церквою, що є прикладом корпоративної моделі. Інші релігійні громади в Англії мають свою власну сферу діяльності, але офіційна церква (Церква Англії) має особливий статус і взаємодіє з державою на особливих умовах.

Релігійна організація, яка має статус державної, отримує офіційне визнання від держави. Це може включати правові привілеї, фінансову підтримку та можливість впливати на державну політику у сфері релігії, бо можуть бути визначені правила взаємодії між різними релігійними організаціями. Хоча одна релігія може мати державний статус, інші релігійні громади можуть також мати певні права та можливості, але їх вплив і ресурси можуть бути обмежені.

При реалізації цієї моделі держава може здійснювати контроль над релігійною діяльністю через певні інститути або органи, що можуть включати перевірку релігійних практик, навчальних програм та фінансових звітів. Законодавство та адміністративні норми можуть бути створені для визначення прав і обов'язків державної релігії, а також для регулювання взаємодії з іншими релігійними організаціями.

Державна релігія може мати особливу роль у публічному житті та культурі, включаючи вплив на освітні програми, церемонії, і навіть національні свята.

Цей тип відносин відрізняється від інших моделей, таких як світська модель, де релігія і держава відокремлені один від одного, або плюралістична модель, де держава забезпечує рівність між різними релігійними організаціями без надання жодній з них особливого статусу.

Корпораційна модель є характерною для деяких історичних та сучасних державних систем, де релігія та держава мають тісні зв'язки, що часто виявляється в специфічних формах підтримки та інтеграції релігійних інститутів у державний апарат.

Офіційний тип церковно-державних відносин характеризується формальною, часто законодавчо закріпленою взаємодією між релігійними організаціями та державними інститутами. Це може включати ряд аспектів.

Держава може визнати одну або декілька релігійних організацій як офіційні або державні. Це часто закріплюється в конституції або спеціальних законах. Офіційні релігійні організації можуть отримувати фінансову підтримку з державного бюджету, отримувати податкові пільги або інші ресурси.

Держава може здійснювати контроль за діяльністю релігійних організацій, що включає перевірки, регулювання фінансових аспектів та інші форми контролю, а також може встановлювати норми для релігійної практики, навчальних програм або релігійних служб.

У деяких випадках, державна релігія може мати спеціальні права, тоді як інші релігійні громади можуть мати обмежений доступ до публічних ресурсів.

При цьому типі відносин можуть бути встановлені формальні або неформальні механізми взаємодії між державними органами і релігійними організаціями, що забезпечують узгодженість у питаннях, що стосуються релігії²⁵.

Офіційна релігія може відігравати важливу роль у державних церемоніях, національних святах та інших публічних заходах. Державні інститути можуть впроваджувати релігійні елементи в освітніх програмах або забезпечувати релігійні навчання в державних школах.

Проілюструємо ці положення конкретними прикладами. У Великій Британії Церква Англії офіційною релігією, і монарх має титул

---

²⁵ Modood T., Sealy T. Developing a framework for a global comparative analysis of the governance of religious diversity. *Religion, State and Society*. 2022. Vol. 50, no. 4. P. 362–377. DOI: 10.1080/09637494.2022.2117526.

«Захисника віри». Ця церква отримує фінансування і має особливий статус у державних справах²⁶. У Греції Православна Церква офіційною релігією, і державні органи мають тісні зв'язки. До 2000 року Лютеранська церква Швеції була офіційною державною церквою, і хоча Швеція вже відокремила церкву від держави, релігія продовжує відігравати певну роль в публічному житті. Лютеранська церква офіційною релігією в Данії, і хоча країна має високу ступінь релігійної свободи, державна підтримка і фінансування церкви значними. Данія також має інші релігійні громади, які взаємодіють з державними інститутами, але церква домінуючою. А місто-державою Ватикан унікальним прикладом, де церква і держава однією і тією ж структурою.

У Ізраїлі, хоча держава світською, юдейська релігія має особливий статус у питаннях особистого статусу та релігійних обрядів, таких як шлюби та розлучення, також це впливає й на те, що особи єврейського походження, які сповідують Християнство (без різниці на конфесії) мають дуже обмежені права щодо так званої «репатріації» та отримання соц-паketу тощо. Цей приклад свідчить про те, що офіційний статус релігії може викликати конфлікти з правами людей, особливо у питаннях релігійної свободи та рівності.

У цілому офіційний статус релігії може бути предметом критики з боку міжнародних організацій, таких як ООН або Європейський суд з прав людини, особливо якщо це впливає на права меншин або свободу віросповідання.

В умовах секуляризації суспільства можуть виникати суперечності між офіційною релігією та світськими інтересами, зокрема можуть виникати спрчиняти суперечки щодо релігійної свободи та прав меншин, якщо інші релігії не мають рівного доступу до ресурсів і можливостей.

В офіційному типі відносин релігійна організація може бути визнана через конституційні норми або спеціальні закони. Наприклад, в деяких країнах існують статті в конституціях, які прямо зазначають, що певна релігія державною або має особливий статус. Можуть бути створені спеціальні державні органи або комісії, які займаються питаннями релігії, контролюють діяльність релігійних організацій і забезпечують виконання законів у цій сфері. Офіційні релігійні організації часто отримують фінансову підтримку від держави. Це може включати прямі субсидії, пільги на податки, або безкоштовне використання державної власності для релігійних потреб.

---

²⁶ Hunt S. Negotiating equality in the Equality Act 2010 (United Kingdom): church-state relations in a post-Christian society. *Journal of Church and State*. 2012. Vol. 55, no. 4. P. 690–711. DOI: 10.1093/jcs/ess078.

Держава може передавати релігійним організаціям власність, зокрема будівлі, землі або інші ресурси, необхідні для їх діяльності та ще може встановлювати правила для релігійних практик, таких як проведення богослужінь, освячення церковних обрядів та організація релігійних навчальних закладів.

Державний контроль може включати перевірки фінансових звітів релігійних організацій, щоб забезпечити прозорість у використанні державних коштів.

Офіційний статус однієї релігії може стимулювати або зобов'язувати інші релігійні організації до взаємодії або співпраці, що може проявлятися у спільних заходах, діалогах або формальних консультаціях. Інші релігійні організації можуть зіштовхуватися з обмеженнями в отриманні державних ресурсів або впливу на публічну політику. Держава може надавати певні пільги лише офіційній релігії, що може створювати нерівність.

Офіційна релігія може грати важливу роль у формуванні культурних та публічних заходів, таких як святкові церемонії, національні свята, релігійні фестивалі тощо. У деяких країнах, освітні програми можуть включати релігійні компоненти або мати національні курси, що ґрунтуються на офіційній релігії.

Офіційні церковно-державні відносини можуть еволюціонувати відповідно до соціальних змін, таких як зростання релігійної різноманітності або зміна суспільних цінностей.

Цей тип відносин може істотно варіюватися в залежності від історичного контексту, культурних традицій і політичної ситуації в кожній конкретній країні.

Офіційний статус релігії часто закріплений у національному законодавстві або конституції. Це може передбачати не лише права, але й обов'язки релігійних організацій, зокрема вимоги до їх діяльності та внутрішнього управління.

Офіційна релігія може впливати на політичні рішення, особливо в країнах, де церква має значний вплив на законодавчі чи виконавчі органи. Політики можуть враховувати релігійні інтереси при ухваленні рішень або формуванні державної політики.

Офіційна релігія може сприяти соціальній інтеграції, оскільки вона часто стає частиною національної ідентичності, вона може впливати на культурні норми і традиції, що виявляється у відзначенні свят, проведенні церемоній та формуванні моральних стандартів суспільства. Це може сприяти єдності, але також і створювати напруження у випадку культурної або релігійної різноманітності.

Порівняння церковно-державних відносин у різних країнах допомагає зрозуміти різноманітність моделей. Наприклад, в Ірану існує

ієрократична система, де релігія і державна влада практично зливаються, тоді як у Франції релігія і держава мають чітке розмежування в рамках світського підходу.

Офіційні релігійні організації можуть мати значний вплив на громадянське суспільство, включаючи участь у соціальних програмах, благодійності та освіти. Це може стати важливою частиною державних ініціатив або політики соціальної підтримки.

Взаємодія офіційних релігійних структур з іншими соціальними або політичними групами може призводити до суперечок, особливо в питаннях, що стосуються соціальних змін або прав меншин.

Офіційний статус релігії може змінюватися під впливом соціально-політичних змін. Наприклад, країни можуть переходити від моделі державної релігії до світської або плюралістичної моделі в умовах демократизації або соціальної трансформації. Офіційні релігійні організації можуть пристосовуватися до сучасних викликів, таких як глобалізація, релігійна різноманітність та соціальна зміна, щоб зберегти свою релевантність і вплив.

Багато країн, що традиційно мали офіційну релігію, все більше переходять до моделей, де релігія і держава відокремлені. Це може бути частиною ширшого тренду до секуляризації та релігійної нейтральності²⁷.

Зростання глобалізації і релігійного плюралізму ставить нові виклики для офіційних релігій, спонукаючи їх адаптуватися до нових умов та забезпечувати рівність між релігійними групами. Офіційний тип церковно-державних відносин складним і багатогранним, і розуміння його нюансів може допомогти краще зрозуміти, як релігія і держава взаємодіють у різних суспільствах. Ви сказали:

Офіційний тип церковно-державних відносин специфічною формою взаємодії між релігійними організаціями та державними структурами, що характеризується формальним визнанням певної релігії як державної або офіційної. Цей тип відносин має кілька ключових аспектів.

Офіційна релігія закріплена в конституціях або спеціальних законах, що визначає її особливий статус та привілеї. Це може включати фінансову підтримку, податкові пільги та регуляторний контроль²⁸.

Офіційний статус релігії може піддаватися критиці з боку міжнародних організацій, особливо якщо це впливає на права меншин

---

²⁷Ferrari S. Law and religion in a secular world: a European perspective. *Ecclesiastical Law Journal*. 2012. Vol. 14. P. 355–370. DOI: 10.1017/S0956618X1200035X.

²⁸Onwuegbuchula S. P. C. Religion versus state and the struggle for control in society's developmental arena. *Acta Academica*. 2019. Vol. 51, no. 2. P. 1–20. DOI: 10.18820/24150479/aa51i2.1.

або релігійну свободу. Країни з офіційними релігіями можуть зіткнутися з викликами у світлі глобалізації та релігійного плюралізму.

Офіційний тип церковно-державних відносин може суттєво впливати на структуру суспільства і політичні процеси. Він має як переваги, так і виклики, і його роль може змінюватися в залежності від соціальних, політичних і культурних умов. Розуміння цих відносин важливим для аналізу сучасних державних систем та їх взаємодії з релігійними інститутами.

2.3. Сепараційна модель характеризується одностороннім впливом держави на церкву у формі регулювання і контролю, в той час як релігійні організації впливу на державні інститути практично не роблять (Нідерланди, США, Франція та ін.)²⁹. В цій моделі держава встановлює регуляції та контролює церкви, а при тому релігійні організації мають обмежений або нульовий вплив на державні інститути. Це може включати, наприклад, регулювання фінансових аспектів, призначення релігійних лідерів, контроль над місцями поклоніння або навіть заборону релігійних практик, які суперечать законодавству.

Такі відносини можуть виникати в країнах, де держава прагне контролювати релігійні справи для забезпечення стабільності або з інших причин. Водночас, релігійні організації можуть мати обмежене або ж зовсім відсутнє право впливати на державну політику, що може зменшувати їх можливості для участі в суспільному житті або в політичних процесах. Залежно від конкретної країни та її історичних та культурних умов, ступінь сепарації та її прояви можуть варіюватися³⁰.

Наведемо декілька прикладів країн, де сепараційна модель церковно-державних відносин проявляється через односторонній вплив держави на релігійні організації.

Почнемо з Європи. Франція відома своєю політикою «laïcité» (світськості), яка встановлює чітку сепарацію церкви та держави. За Законом 1905 року про розподіл церковних і державних справ, церква і держава офіційно відокремлені. Держава контролює фінансування релігійних організацій та не дозволяє релігійним групам впливати на державні справи. Всі релігійні групи повинні бути зареєстровані як асоціації. Релігійні символи заборонені в державних школах, а релігійні організації повинні зареєструватися як асоціації, щоб отримати юридичний статус.

---

²⁹ Walsh J. Religion: church and state in Europe and the Americas. In: *The New Cambridge Modern History* / ed. C. W. Crawley. Cambridge : Cambridge University Press, 1965. P. 146–178.

³⁰ Menchik J. Soft separation democracy. *Politics and Religion*. 2018. Vol. 11, no. 4. P. 863–883. DOI: 10.1017/S1755048318000329.

В Азії ми теж бачимо подібні явища. Туреччина також має модель секуляризації, що передбачає суттєвий контроль держави над релігією. Державний орган, відомий як Діянет, контролює всі аспекти ісламу в країні, включаючи призначення імамів та контроль над релігійними навчальними закладами. Релігійні організації мають обмежений вплив на політичні процеси, і держава регулює релігійну практику в межах своїх інтересів.

В Китаї існує жорсткий контроль над релігійними організаціями, що вписується у рамки авторитарного управління. Релігійні групи повинні бути зареєстровані та працювати в рамках державних структур. Релігійні лідери часто контролюються урядом, і будь-яка форма незалежної релігійної діяльності без офіційного дозволу може бути заборонена. Релігійні організації мають обмежений вплив на політику, і їхня діяльність регулюється, щоб не загрозувати державному контролю.

Ці приклади ілюструють, як сепараційна модель церковно-державних відносин може проявлятися у різних країнах, де держава має значний вплив на релігійні організації та обмежує їхній вплив на політику і суспільні процеси.

Отже, при цьому типі відносин держава контролює релігійні організації через реєстрацію та регуляцію. Незареєстровані релігійні групи можуть бути заборонені. Релігійні організації повинні працювати в межах законодавства, і їхня діяльність жорстко регулюється

Сепараційна модель церковно-державних відносин також характеризується чітким розмежуванням і контрольованим взаємодією між релігійними і державними інститутами, коли держава контролює і регулює релігійну діяльність через закони та нормативні акти. Це може включати правила щодо реєстрації релігійних організацій, фінансування релігійних структур, призначення релігійних лідерів тощо.

А при тому релігійні організації мають обмежений або нульовий вплив на державну політику. Їхні можливості впливати на законодавство та державну політику строго обмежені.

Релігійні організації зазвичай не отримують фінансової підтримки від держави і повинні самостійно забезпечувати своє фінансування через добровільні пожертви та інші джерела.

Релігійні організації зазвичай мають статус асоціацій або некомерційних організацій, а не державних установ. Це дозволяє їм мати автономію у питаннях внутрішнього управління, але зберігає контроль з боку держави.

Держава може встановлювати правила, які обмежують певні релігійні практики або обряди, якщо вони вважаються небезпечними

або суперечать державним інтересам. У деяких випадках може бути заборонена релігійна пропаганда або просвітницька діяльність, яка не схвалена державою.

Держава часто здійснює моніторинг релігійних практик, щоб забезпечити їх відповідність закону. Це може включати перевірки релігійних обрядів, проповідей та публічних заходів. Релігійні публікації можуть підлягати цензурі або перевірці, щоб уникнути розповсюдження ідей, які можуть суперечити державній політиці. В деяких країнах можуть бути заборонені релігійні школи або семінарії, або ж їх діяльність може бути строго регульована, щоб забезпечити відповідність державним освітнім стандартам, бо держава може встановлювати вимоги до навчальних планів релігійних установ, щоб запобігти розповсюдженню ідей, які вважаються небажаними.

Релігійні організації зазвичай повинні виконувати вимоги для отримання юридичної особи, такі як реєстрація, подання фінансових звітів і дотримання певних норм. Більш того: церкви можуть бути зобов'язані взаємодіяти з державними органами для отримання дозволів на діяльність, організацію подій або навіть внесення змін до своїх статутів. У публічних місцях можуть бути обмежені або заборонені релігійні церемонії і процесії, щоб підтримувати нейтральність держави в релігійних питаннях.

Релігійні символи та обряди можуть бути заборонені в державних установах і публічних службах, щоб уникнути вигляду переваги однієї релігії над іншою.

Церкви зазвичай не мають права брати участь у політичних кампаніях або підтримувати політичні партії. Будь-яка діяльність, що може бути сприйнята як політична, зазвичай контролюється або забороняється.

Уряд може по-різному ставитися до різних релігійних груп. Наприклад, одні релігії можуть підлягати більш строгому контролю або регуляції, ніж інші.

Релігійні організації не мають впливу на розробку або прийняття законів. Законодавчі процеси зазвичай ведуться без урахування релігійних інтересів.

Ці риси допомагають зрозуміти, як сепараційна модель функціонує в практиці і як вона визначає межі взаємодії між державними і релігійними інститутами.

Підводячи підсумки, зазначимо, що сепараційна модель церковно-державних відносин є системою, що визначає чітке розмежування і контроль між релігійними і державними інститутами. Держава тут встановлює регуляції та контроль над релігійними організаціями, визначаючи їхні права і обов'язки. Це може включати реєстрацію,

фінансування, контроль над релігійними практиками і обмеження впливу на державні справи. Релігійні організації зазвичай не отримують фінансову підтримку від держави і повинні самостійно забезпечувати своє функціонування. Вони мають обмежений вплив на державну політику і законодавство.

Релігійні символи і практики часто заборонені в державних установах і публічних закладах. Держава забезпечує світськість, щоб уникнути впливу релігії на державні справи. Релігійні організації повинні дотримуватися юридичних вимог для отримання і підтримання статусу юридичної особи. Це включає реєстрацію, подання фінансових звітів і дотримання державних норм. Держава контролює і регулює релігійні обряди, публічні церемонії і релігійне навчання, щоб забезпечити відповідність державним стандартам і уникнути конфліктів з державною політикою.

Релігійні організації не мають права брати участь у політичних кампаніях або впливати на державні рішення. Законодавчі процеси здійснюються без урахування релігійних інтересів.

У цілому, сепараційна модель церковно-державних відносин спрямована на забезпечення чіткої межі між релігійними і державними сферами, з метою підтримання світськості та нейтральності держави щодо релігійних питань. У такій системі держава здійснює контроль над релігійними організаціями, щоб уникнути їхнього впливу на державні справи і забезпечити дотримання законів. Це дозволяє підтримувати баланс між релігійними і політичними інтересами, але також може обмежувати свободу релігійної практики і вплив релігійних груп на суспільні та політичні процеси.

2.4. Конфронтаційна модель відрізняється дискримінаційною політикою держави щодо всіх релігійних організацій, державною пропагандою атеїзму.

Ця модель взаємин між державою та релігійними організаціями передбачає, що держава активно протидіє релігії, включаючи дискримінаційну політику щодо релігійних груп та пропаганду атеїзму.

Це може проявлятися через ряд заходів, таких як:

1. Введення жорстких законів, які обмежують діяльність релігійних організацій або забороняють певні релігійні практики.

2. Активна підтримка атеїстичних ідеологій через освітні програми, медіа та інші канали комунікації.

3. Негативне ставлення до релігійних груп на рівні суспільства і держави, включаючи перешкоджання їхньому розвитку, а також обмеження їхніх прав і свобод.

4. Можливе переслідування або криміналізація релігійних практик, особливо якщо вони суперечать офіційній ідеології.

Ця модель протилежною до більш ліберальних підходів, які підтримують свободу віросповідання і рівний статус релігійних організацій. Вона зазвичай асоціюється з авторитарними або тоталітарними режимами, де контроль над ідеологією та культурою важливим аспектом управління.

Держава може намагатися контролювати або впливати на релігійні організації, призначаючи лояльних до неї лідерів, або вимагаючи звітності про їх діяльність.

Уряд може проводити кампанії для дискредитації релігійних вірувань і практик, нав'язуючи атеїстичні ідеї через освіту, науку та медіа. В деяких випадках ця модель може включати спроби примусового знищення релігійних традицій та культури, зокрема через культурну асиміляцію та нав'язування домінуючої ідеології. Влада може використовувати цензуру для обмеження можливостей релігійних організацій публічно висловлювати свої переконання і поширювати свою віру. Одночасно держава може активно просувати атеїстичні чи анти-релігійні повідомлення через мас-медіа, літературу і мистецтво.

В умовах конфронтаційної моделі можуть мати місце репресії проти релігійних меншин або активістів, включаючи арешти, штрафи, ув'язнення, або навіть насильство. Релігійні організації або їхні члени можуть зазнавати дискримінації в соціальному та економічному житті, наприклад, в трудовій сфері або при доступі до державних послуг. Влада, як законодавча, так й виконавча на місцях,

може вводити кримінальні санкції за практикування релігійних обрядів або за пропаганду релігійних ідей. Це може вважатися як легкі правопорушення, так і серйозні злочини.

Для підтримки атеїстичної або антирелігійної політики представники уряду можуть використовуватися публічні акції, демонстрації, або навіть спеціально організовані події для приниження релігійних організацій і їхніх речників, а також проводити соціальні експерименти, спрямовані на спробу «перепрограмування» суспільної свідомості або зниження впливу релігії на соціальні процеси.

Влада активно просуває атеїстичні або анти-релігійні ідеї через освітні системи, медіа та інші канали комунікації. Це може включати державну пропаганду, яка дискредитує релігію і просуває світогляд, який суперечить релігійним переконанням.

Релігійні активісти і лідери можуть зазнавати переслідувань, включаючи арешти, торттури, ув'язнення або навіть страти. Переслідування може бути спрямоване як на окремих осіб, так і на цілі релігійні громади.

Уряд може намагатися контролювати або впливати на релігійні організації, призначаючи лояльних до неї лідерів або вимагаючи

звітності. Це може також включати спроби інтеграції релігійних груп у державну структуру для забезпечення їхньої лояльності.

Влада може проводити кампанії для зміни соціального сприйняття релігії, наприклад, через публічні акції, культурні програми або інші заходи, які сприяють формуванню негативного ставлення до релігійних практик і організацій. З цією метою можуть проводитися й пропагандистські кампанії для формування негативного сприйняття релігії серед населення, щоб зменшити соціальну підтримку релігійних організацій, а також можуть вноситися зміни в конституцію або інші закони для офіційного закріплення атеїзму як державної ідеології або для обмеження прав релігійних організацій, можуть бути організовані кампанії для дискредитації релігійних лідерів, шляхом підозрілих звинувачень або публічних нападок на їхню моральність і добросовісність.

Конфронтаційна політика може мати негативний вплив на міжнародні відносини, зокрема на стосунки з країнами, де релігійні свободи важливим аспектом зовнішньої політики або міжнародних стандартів.

Наведемо історичні приклади. Так, у *період епохи занепаду Римської імперії, особливо між I та III століттями* до 313 року, християни справді піддавались серйозним переслідуванням. Це було пов'язано з рядом факторів, включаючи релігійну нетерпимість та політичні інтереси.

Християни відмовлялись визнавати імператора як бога, що вважалося актом бунту проти римської традиції і державного порядку. Але при тому Християнство стало досить популярним і його прихильники збільшилися, що могло загрожувати стабільності імперії. Імператори могли бачити в християнах потенційну загрозу для свого авторитету та контролю над імперією.

Християн часто арештовували, катували та засуджували до страти, щоб примусити їх зректися своєї віри. Переслідування часто проводилися публічно, щоб виставити християн як антисоціальних і навіть небезпечних для суспільства. Римська влада використовувала публічні страти для демонстрації сили і в якості засобу залякування. Це допомагало підтримувати імперський порядок і підкріплювати ідею про те, що християнство загрозою для існуючих соціальних і релігійних структур. Пропаганда через переслідування допомагала формувати негативний імідж християн у суспільстві, що сприяло ще більшій соціальній ізоляції та нерозумінню з боку римських громадян.

Переслідування християн продовжувалися до початку IV століття, коли імператор Костянтин Великий видав Едикт Міланський у 313 році,

який легалізував християнство і поклав край систематичним переслідуванням.

Французька революція наприкінці XVIII століття (1789-1799) важливим прикладом конфронтаційної моделі у відносинах між державою та релігійними організаціями. Під час революції державна політика стосовно релігії стала радикальною і часто ворожою до церкви. Відразу після початку революції було націоналізовано церковне майно, яке стало власністю держави. Це було частиною ширшої кампанії з контролю над релігійними ресурсами і зменшення економічного впливу церкви. Монастирі та багато церковних установ були закриті, а їхнє майно конфісковане або перепрофільоване для державних цілей.

Революційний уряд активно просував ідеї секуляризму й антиклерикалізму. Видавалися брошури і публікації, які критикували церкву і релігійну ієрархію як символи старого феодального порядку.

Декларація прав людини і громадянина (1789) проголосила свободу віросповідання, але революційний уряд одночасно зменшив вплив релігії на державні справи і суспільне життя. Багато священнослужителів були піддані переслідуванням або арештам. Часто їх звинувачували в контрреволюційній діяльності або у співпраці з противниками революції. Революційний уряд встановив контроль над церквою через законодавчі акти, які регулювали діяльність релігійних організацій. Закон про церковний імідж (1790) вимагав від священнослужителів присяги на вірність новому порядку.

Державний контроль поширювався і на релігійні свята та обряди. Наприклад, Революційний календар, запроваджений в 1793 році, замінив традиційні релігійні свята на світські дати. Релігійні статуї, ікони та святині часто були знищені або демонстровано як символи старого режиму. Революційні уряди намагалися змінити культурні і соціальні норми, замінивши релігійні цінності новими республіканськими ідеалами.

Революційний період призвів до серйозного розриву між церквою і державою. Вплив католицької церкви був значно зменшений, і релігійні традиції зазнали серйозних змін. Революція суттєво змінила соціальну структуру і культурні норми Франції, зокрема вплинула на відносини між релігією і державою.

Отже, французька революція продемонструвала, як радикальні соціально-політичні зміни можуть вплинути на релігійні інститути і практики, відзначаючи період, коли релігія стала об'єктом систематичного державного тиску і маніпуляцій.

У **XX-му столітті Мексика** пережила значні політичні та соціальні зміни, які мали суттєвий вплив на релігійні практики в країні. Особливо

важливими були події, що відбулися в 1920-х та 1930-х роках, коли Мексика зазнала серйозних змін у своєму підході до релігії.

Мексиканська революція (1910-1920) призвела до значних соціальних і політичних змін в країні. Уряд, який прийшов до влади після революції, був налаштований на секуляризацію суспільства і обмеження впливу церкви. Нова Конституція, прийнята в 1917 році, включала ряд антицерковних положень. Вона встановила обмеження на діяльність релігійних організацій, зокрема забороняла їм володіти землею і займатися політичною діяльністю. Конституція також забороняла релігійні обряди у публічних місцях.

Протягом 1920-х років уряд активно реалізував антицерковну політику, яка включала конфіскацію церковного майна та обмеження на релігійні практики.

Крістрейрос (1926-1929): Релігійний конфлікт, відомий як Крістрейрос або Крістерська війна, розгорівся через урядові заходи, які обмежували релігійну свободу. Католицькі активісти, які виступали проти цих обмежень, влаштували повстання, яке переросло в масштабний збройний конфлікт. У результаті конфлікту уряд змушений був піти на компроміси, і в 1929 році був підписаний Латеранський договір, який частково пом'якшив антицерковні заходи.

Після завершення Крістерської війни уряд почав м'якше ставитися до церкви, і частина обмежень була знята. У 1940-х роках церква знову почала відновлювати свою роль у суспільному житті Мексики, хоча релігійні практики все ще залишалися під контролем держави.

Протягом другої половини ХХ століття релігійна свобода в Мексиці продовжувала розвиватися, і церква змогла відновити своє положення в суспільстві.

Отже, в 20-му столітті Мексика пройшла через періоди суворого контролю над релігією і переслідувань, але також спостерігалася еволюція у відносинах між державою і церквою, що призвело до відновлення релігійних прав у країні.

Сталінський радянський Союз (1924-1953) класичним прикладом конфронтаційної моделі у взаєминах між державою і релігійними організаціями. Політика Йосипа Сталіна щодо релігії була радикальною і включала численні заходи з метою ліквідації релігійного впливу в суспільстві. Ось як реалізовувалася ця політика:

Протягом сталінського періоду відбулося закриття тисяч церков, монастирів і мечетей. Множинні релігійні організації були ліквідовані, а їхнє майно конфісковане або перепрофільоване. Державна політика спрямовувалася на обмеження або повну заборону релігійної діяльності. Віра і релігійні практики стали підлягати жорсткому контролю та цензурі.

Комуністичний режим активно просував атеїзм через освітні системи, медіа, літературу і мистецтво. Атеїзм був офіційно підтримуваною ідеологією, а релігія представлялася як пережиток минулого. Влада організовувала публічні кампанії, які дискредитували релігію і релігійних лідерів, представляючи їх як ворогів держави і революції. Священнослужителі, монахи і інші релігійні діячі часто ставали жертвами репресій. Багато з них були арештовані, вислані до таборів або розстріляні. Релігійні лідери могли бути звинувачені в антирадянській діяльності або шпигунстві, що призводило до жорстоких покарань.

Влада контролювала діяльність релігійних організацій, змушуючи їх підкорятися державній політиці. Незалежні релігійні групи зазнавали переслідувань. Для контролю за релігією були створені державні органи, такі як Рада у справах релігій, які намагалися маніпулювати релігійними організаціями і їх діяльністю в інтересах держави.

Релігійні пам'ятки, такі як церкви, монастирі та інші культові об'єкти, часто знищувалися або перетворювалися на світські об'єкти. Держава намагалася витіснити релігійні традиції з суспільного життя і замінити їх комуністичними цінностями. Релігійні практики були значно зменшені, а релігійні громади практично знищені. Наслідки конфронтаційної політики залишалися відчутними навіть після смерті Сталіна і протягом багатьох років в радянському суспільстві.

Політика сталінського періоду була частиною більш широкої комуністичної стратегії по створенню нового соціалістичного суспільства, в якому релігія мала бути витіснена і знищена як частина процесу секуляризації та ідеологічної монополії.

Китай під час правління Мао Цзедуна також значним прикладом реалізації конфронтаційної моделі у відносинах між державою і релігійними організаціями. Політика Мао Цзедуна, особливо в період Культурної революції (1966-1976), була радикальною у своєму ставленні до релігії. Ось кілька ключових аспектів цієї політики:

Багато релігійних будівель, таких як храми, церкви і мечеті, були закриті. Релігійні організації зазнали обмежень або були повністю заборонені. Релігійні обряди, церемонії та ритуали були заборонені або піддані жорсткому контролю. Релігійні об'єкти і святині часто були знищені. Мао Цзедун і Комуністична партія Китаю активно просуvalи атеїстичні ідеї через освітні системи, медіа і культурні програми. Релігія була представлена як "опіум для народу" і "залишки феодалізму", а паралельно проводилися кампанії для формування ідеологічного контролю, зокрема через пропаганду ідеології комунізму як єдиного правильного світогляду.

Релігійні лідери та активісти часто зазнавали переслідувань. Можливі санкції включали арешти, тортури і навіть страти. Духовні практики часто ставали об'єктом критики під час масових кампаній, таких як "Антикласова кампанія", де будь-яка форма релігійної діяльності могла бути розглянута як акт опору.: Після 1949 року, коли Комуністична партія прийшла до влади, вона намагалася перетворити релігійні інститути в державні структури, що підлягали комуністичному контролю. Влада запровадила офіційні релігійні організації, такі як Китайська патріотична католицька асоціація і Релігійна асоціація Китаю, які діяли під контролем держави і були лояльні до комуністичного режиму.

«Культурна» революція спричинила широкомасштабне знищення релігійних і культурних об'єктів, включаючи літературні та архітектурні пам'ятки. Держава намагалася змінити культурні норми, просуваючи комуністичні цінності і ідеї як заміну традиційним релігійним переконанням.

Політика Мао Цзедуну виявилася дуже руйнівною для релігійного життя в Китаї. Релігійні практики і традиції були значно обмежені, а релігійні організації і лідери піддалися жорстоким репресіям. Вплив цієї політики на культурну і соціальну структуру Китаю був значним, ведучи до тривалих наслідків для релігійного і культурного життя країни.

Після смерті Мао Цзедуну і початку реформ Ден Сяопіна в кінці 1970-х і на початку 1980-х років, Китай почав поступово відновлювати релігійні свободи, але спадок конфронтаційної політики все ще відчутний у релігійному ландшафті країни.

Албанія дійсно яскравим прикладом реалізації конфронтаційної моделі в ХХ столітті. Протягом тривалого періоду, особливо за часів комуністичного режиму Енвера Ходжі, Албанія проводила радикальну ідеологічну кампанію проти релігії. У 1967 році, в рамках політики атеїзму, Албанія проголосила себе першою в світі атеїстичною державою. В конституцію були внесені положення, що забороняють будь-які релігійні організації та практики. Релігійні заклади, такі як церкви, мечеті і монастирі, були закриті, а їхнє майно конфісковане або знищене. Комуністичний режим активно просував атеїзм через всі канали комунікації, включаючи освіту, медіа і культуру. Випускалися брошури і книги, що дискредитували релігійні вірування. У навчальних закладах нав'язувалася атеїстична ідеологія, і релігійні предмети були виключені з навчальних планів.

Релігійні діячі зазнавали переслідувань, включаючи арешти, ув'язнення і навіть страти. Ті, хто практикував релігію або був підозрюваний у релігійних переконаннях, часто піддавалися жорстоким

покаранням. Влада проводила кампанії, щоб виявити і покарати тих, хто таємно практикував релігію.

Держава намагалася витіснити релігійні традиції та практики з суспільного життя, забороняючи релігійні обряди і знищуючи релігійну ідентичність.

Держава намагалася вплинути на культурні норми і цінності, просуваючи комуністичні ідеали як єдині прийнятні в соціальному житті. Влада впливала на сімейне життя, забороняючи релігійні обряди, такі як хрестини чи обряди одруження в релігійних традиціях.

Політика конфронтації з релігією в Албанії призвела до серйозних соціальних і культурних наслідків. Релігійна діяльність була майже повністю знищена, а релігійні традиції і спадщина значною мірою стерті з колективної пам'яті суспільства. Протягом кількох десятиліть Албанія була однією з найбільш жорстоких атеїстичних держав у світі.

Таким чином, приклад Албанії у ХХ столітті дійсно ілюструє застосування конфронтаційної моделі у відносинах між державою та релігійними організаціями, демонструючи, як радикальна політика може вплинути на соціальну структуру і культурні традиції.

У *сучасному Туркменістані* (2020-ті роки) ситуація з релігійною свободою та правами меншин досить складною. Республіка Туркменістан, розташована в Центральній Азії, має суворі обмеження на релігійну діяльність, які контролюються державою. У Туркменістані всі релігійні групи повинні бути зареєстровані у державних органах. Процес реєстрації складним і часто довготривалим, що ускладнює діяльність незалежних релігійних організацій. Незареєстровані релігійні організації, як правило, зазнають репресій. Це включає обмеження на проведення релігійних служб і зборів.

Християнські громади, зокрема протестантські групи, стикаються з серйозними труднощами. Відомо про випадки арештів та переслідувань за несанкціоновану релігійну діяльність. Влада стежить за діяльністю релігійних груп і може вжити заходів проти тих, хто не дотримується правил. Конституція Туркменістану проголошує свободу віросповідання, але на практиці права релігійних меншин часто порушуються через державний контроль і репресії. Влада активно контролює ідеологічний простір і намагається підтримувати свою ідеологію, що включає певні елементи культів особи щодо політичного лідера.

Міжнародні правозахисні організації часто критикують Туркменістан за порушення прав людини, зокрема у сфері свободи віросповідання. Це включає звіти про арешти, переслідування та інші репресії.

Таким чином, релігійні групи в Туркменістані, включаючи християнські громади, живуть в умовах значного контролю і обмежень, що робить релігійну діяльність і практику вільним викликом у країні.

У Північній Кореї, свого роду «еталонній» країні тоталітаризму, релігійна свобода практично не існує, а релігійні практики підлягають жорсткому контролю та репресіям з боку держави. Північна Корея офіційно проголошує себе атеїстичною країною, і комуністична ідеологія домінує над релігійними переконаннями. Влада просуває ідеї, що суперечать релігійним віруванням, і зображує релігію як загрозу для своєї політичної влади.

Багато релігійних груп існують в підпіллі і вкрай ризикують за свою діяльність. Відомо про численні випадки переслідувань та репресій проти християн і представників інших релігій. В Північній Кореї існують кілька державних релігійних організацій, які зазвичай виступають як інструменти для показу зовнішньому світу фальшивої картини релігійної свободи. Ці організації не мають реальної свободи і контролюються владою.

Міжнародні правозахисні організації та інші спостерігачі регулярно критикують Північну Корею за грубі порушення прав людини, зокрема за жорстокі репресії релігійних вірян. Існують деякі гуманітарні та релігійні місії, які намагаються допомогти в Північній Кореї, але їх діяльність строго контролюється владою, і вони часто мають обмежений доступ до місцевих громад.

Таким чином, релігійна свобода в Північній Кореї практично відсутньою, і релігійні практики підлягають суворому контролю та репресіям з боку держави. Релігійні діячі зазнавали переслідувань, включаючи арешти, ув'язнення і навіть страти. Ті, хто практикував релігію або був підозрюваний у релігійних переконаннях, часто піддавалися жорстким покаранням. Влада проводила кампанії, щоб виявити і покарати тих, хто таємно практикував релігію.

У сучасній Білорусі (2010-2020 роки) ми теж бачимо дискримінацію релігійних організацій, які не мають офіційного статусу.

Ці приклади демонструють різні аспекти конфронтаційної моделі, включаючи активні кампанії проти релігії, пропаганду атеїзму, контроль і репресії, які використовуються для підтримки державної ідеології та зниження впливу релігійних організацій. У ХХ столітті тоталітарні режими часто ставали на шлях переслідувань релігійних груп, включаючи християн. Ці режими, орієнтуючись на ідеологічний контроль і центральну роль держави, вбачали релігію як загрозу своєму авторитету і соціальному порядку. У більшості випадків переслідування включали конфіскацію церковного майна, обмеження релігійних

практик, арешти і навіть страти. Релігійні громади часто опинялися в підпіллі або підлягали жорсткому контролю.

Ця модель може мати серйозні наслідки для свободи віросповідання і загального стану прав людини в країні. Вона часто зустрічається в системах, де існує сильний контроль з боку держави або де ідеологічні суперечності особливо гострими. Держава може домінувати в освітній сфері, забороняючи релігійні навчальні заклади або контролюючи навчальні плани так, щоб виключити релігійні погляди або дискредитувати релігійні вірування.

Загалом, конфронтаційна модель взаємин між державою та релігійними організаціями призводить до серйозних порушень прав і свобод людини, зокрема свободи віросповідання. Вона часто асоціюється з авторитарними або тоталітарними режимами, де контроль над ідеологічним і культурним життям суспільства є важливим аспектом політичної влади. В умовах конфронтаційної політики релігійні організації можуть стати об'єктом систематичного тиску, що може призвести до серйозних соціальних і культурних наслідків, включаючи конфлікти, розподіл суспільства і порушення соціальної гармонії.

3. Реалізація моделей взаємовідносин релігійних організацій та інститутів державної влади в різних країнах

В якості порівняльного матеріалу немає необхідності наводити всі правові форми взаємодії держави і релігійних конфесій в країнах де реалізується так чи інша модель. Досить розглянути приклади співпраці в наступних сферах:

1) навчання релігії в муніципальних і державних навчальних закладах.

2) положення спеціальності «теологія» в системі вищої освіти.

3) форми задоволення релігійних потреб військовослужбовців проходять дійсну службу в збройних силах.

4) форми соціальної діяльності релігійних організацій.

Незважаючи на те, що законодавчо в різних країнах закріплені різні форми відносин держави та релігійних інститутів, на практиці вони можуть виглядати надзвичайно схожими.

Наприклад, як у Федеративній Республіці Німеччина, де Католицька, Євангелічна і деякі інші церкви мають статус корпорацій публічного права, у той час як інші релігійні громади від держави повністю відокремлені і розглядаються як приватні корпорації. Несуть своє служіння військовослужбовці (як правило в чинах офіцерів) виконують функції «капеланів», тобто здійснюють духовне окормлення військовослужбовців.

Цей приклад, говорить про необхідність розуміння того, що ті чи інші декларативні заяви або акти державної влади, зовсім не детермінують правового становища релігійних організацій в цих країнах.

Тобто рівень захищеності прав і свобод громадянина в області свободи совісті не завжди безпосередньо залежить від задекларованих принципів.

Республіка Фінляндія класичним прикладом держави з офіційно визнаною державною церквою. В Фінляндії Євангелічно-Лютеранська церква офіційною державною церквою, і її статус визначається як Конституцією, так і окремими законами.

Конституція Фінляндії (яка була прийнята в 1999 році) визнає Євангелічно-Лютеранську церкву як "державну церкву" і гарантує їй особливий статус. Закон про церкву (Church Act) детально регулює відносини між державою та церквою, включаючи фінансування, організаційні питання та інші аспекти.

Цей статус надає Євангелічно-Лютеранській церкві певні привілеї та обов'язки, зокрема право на державне фінансування через податки, які збираються з членів церкви. Однак в той же час, Фінляндія забезпечує свободу релігії та рівність усіх релігійних спільнот, і жодна інша релігія не має офіційного статусу.

У Конституції Фінляндії, яка була прийнята в 1999 році, згадуються церкви, але чітко визначений статус Євангелічно-Лютеранської церкви як державної церкви не предметом Конституції. Проте, Конституція гарантує свободу релігії і релігійних прав, що забезпечує рівність між всіма релігійними спільнотами.

Закон про церкву (Church Act) основним документом, що регулює статус і функціонування церкви. Він визначає роль Євангелічно-Лютеранської церкви в суспільстві і її взаємини з державою. Закон також описує організаційну структуру церкви, права та обов'язки її членів, а також фінансування.

Євангелічно-Лютеранська церква отримує фінансування через податковий механізм, де члени церкви сплачують спеціальний податок, який відраховується до бюджету церкви. Це забезпечує церкві значні ресурси для її діяльності.

Євангелічно-Лютеранська церква відіграє важливу роль у суспільному житті Фінляндії, надаючи соціальні послуги, зокрема допомогу нужденним і підтримку соціальних проєктів. Церква також активно займається освітньою діяльністю.

Історично Євангелічно-Лютеранська церква була домінуючою релігійною інституцією у Фінляндії з часів, коли країна була частиною Шведського королівства. Незважаючи на зміни у суспільстві та

зменшення кількості активних членів церкви, її офіційний статус зберігається.

Важливо зазначити, що попри офіційний статус Євангелічно-Лютеранської церкви, Фінляндія гарантує свободу релігії для всіх громадян. Інші релігійні спільноти мають право на віросповідання і організацію своїх релігійних практик.

Таким чином, статус Євангелічно-Лютеранської церкви у Фінляндії відображає історичні традиції країни, але також співіснує з принципами релігійної свободи і рівності.

Фінляндія відмінним прикладом країни, де традиційні релігійні структури можуть існувати в гармонії з сучасними принципами релігійної свободи та рівності. Офіційний статус Євангелічно-Лютеранської церкви у Фінляндії підкреслює важливість історичних традицій та культурної спадщини, водночас не порушуючи прав і свобод громадян.

Країна забезпечує баланс між повагою до релігійних традицій і правами людей на свободу вибору релігії. Фінансування церкви через податкову систему, а також її роль у соціальному забезпеченні та освітніх ініціативах, демонструють, як релігійні інституції можуть позитивно впливати на суспільство.

Таким чином, модель Фінляндії успішним прикладом того, як традиційні релігійні інститути можуть співіснувати з плюралістичними і демократичними принципами, створюючи середовище, в якому поважаються як релігійні традиції, так і права індивідів.

У незалежній Фінляндії держава прийняла на себе деякі з функцій, які раніше виконувалися церквою. Незважаючи на це, Євангелічно-Лютеранська і православна церкви все ще виконують обов'язки, які могли б на практиці виконуватися або державою, або місцевою адміністрацією. Церкви ведуть демографічний облік своїх парафіян.

У 2001 р. євангелічно-лютеранська церква Фінляндії мала понад 4,4 млн. парафіян, тобто, близько 85% місцевого населення зареєстровано в парафіях. До Євангелічно-Лютеранської Церкви входять вісім єпархій з дев'ятьма єпископами, і майже 600 самостійних парафій. Кожна парафія налічує в середньому 7000 парафіян. Найменші складаються з декількох сотень людей, найбільші – з десятків тисяч. Вищим органом влади в парафії є парафіяльна рада. Усі члени парафії, яким виповнилося 18 років, мають право голосу на виборах парафіяльної ради. Синод є вищим органом влади всієї церкви, який вирішує питання церковної освіти, релігійної політики та фінансів церкви.

Синод скликається два рази на рік. Єпархіями керують єпископ і єпархіальний капітул. 78% доходу парафій надходять з відрхувань

громадян в рахунок церковних податків. Цей податок стягується як з окремих парафій, так і з підприємств і організацій. У 2002 р. парафії отримали за рахунок податку 723 млн. євро. Армійські і тюремні священники отримують зарплату від держави.

Існує церковний податок, який стягується разом з муніципальними податками. Цей податок формує 78% бюджету лютеранської церкви. У 2000 році таким чином зібрали понад 700 мільйонів євро. Столиця лютеранської церкви-Турку-стародавня столиця Фінляндії.

Свангелічно лютеранська церква у Фінляндії, незважаючи на її відособленість від держави, як і раніше виконує деякі функції, які зазвичай бере на себе сама держава або місцева адміністрація. Так, наприклад, церковні парафії ведуть демографічний реєстр населення.

Так само Лютеранська Церква організовує на своїх кладовищах похорон – в тому числі і тих громадян, які сповідують іншу релігію.

Другий релігійною організацією володіє в Фінляндії державним статусом є ФПЦ, Фінська Православна Церква.

Існуюча Православна Церква Фінляндії є з 1923 року автономною архієпископією у складі Вселенського Константинопольського Патріархату. Вона об'єднує три єпархії: Карельську, Гельсінгфорську (Гельсінкську) і Оулуську, в яких діють 24 парафії і 2 монастирі – чоловічий Ново-Валаамський і жіночий Лінтульський.

Так само як і ЄЛЦ, ФПЦ отримує часткові дотації від держави у вигляді збору так званого «церковного податку». Предстоятель ФПЦ архієпископ Лев (Мкконен) неодноразово називав відносини церкви і держави у Фінляндії «симфонією» в юстиніановському сенсі.

Навчання дітей релігії в муніципальних і державних освітніх установах Фінляндії здійснюється силами парафій ЄЛЦ. Навчання релігії тільки за згодою батьків і відповідно до віросповіданням. Атеїсти можуть дозволити дати дитині етику, якщо будуть проти-тоді дитина просто прогуляє урок.

Якщо в класі більше трьох представників однієї конфесії, батьки мають право вимагати викладання основ цієї релігії дітям.

Положення спеціальності теологія у ВНЗ Фінляндії, офіційне, в Державному університеті Турку (академія Або), діють як лютеранський так і православний теологічні факультети, що дозволяють проводити градацію до ступеня доктор священної теології включно.

Згідно зі Статутом теологічного факультету університету теологічний факультет є академічною одиницею в структурі університету. Мета теологічного факультету полягає в реалізації освіти в рамках трьох рівнів: бакалавр, магістр і доктор. Завданнями теологічного факультету є: організація та реалізація освітнього процесу та науково-дослідних робіт у галузі євангельської (протестантської)

теології. У той же час факультет є загальним для ряду конфесій і не підпорядкований ніякій церкві і не вимагає їх визнання при співпраці з ними. Напрямок вузькоспеціалізованої професійної релігійної освіти (духовної освіти) як підготовки священнослужителів залишився в компетенції пасторської семінарії Лютеранської церкви та відповідних освітніх установ інших церков. Студенти факультету можуть отримати кваліфікацію викладача релігійної освіти після проходження відповідних модулів вивчення.

Православних священників готує відділення православного богослов'я школи теології філософського факультету (Державного) Університету Східної Фінляндії, а православна семінарія випускає церковнослужителів.

Служба військових капеланів в армії Фінляндії (sotaparpi) регулюється «законом про Церкву». Військові священнослужителі виконують функції морального виховання військовослужбовців, та проведення обрядів і таїнств для військовослужбовців та членів їх сімей. Всі капелани (sotaparpi) мають офіцерський чин, адекватний командирів полку. Поряд з традиційним терміном, активно використовується термін фельдпробст.

Розглянемо ситуацію, що склалася в інших країнах. На даний момент у Сполучених Штатах представлені майже всі конфесії, існуючі в світі: в країні діє близько 3 тис. різних віросповідних об'єднань³¹. Процентне співвідношення послідовників різних релігійних напрямків в країні (державної релігійної статистики в США не ведеться), найбільш реально відображає реалії сьогоденного дня, характеризується наступними показниками: більше 75 відс. населення країни-християни (в основному протестанти – понад 50 відс. населення країни); майже 2 відс. – мусульмани; близько 1,5 відс. – Юдеї; 0,5 відс. – буддисти та індуїсти; 0,1 відс. – послідовники різних релігійних напрямків; близько 10 відс. американців відносять себе до "секуляристів «(вірять в Бога, але не належать до певної конфесії) і» агностиків" (переконані в тому, що однозначно довести існування Бога неможливо, як, втім, і зворотне); не більше 8 проц. – атеїсти.

В американській армії інститут військових священників, що отримав назву "служба капеланів" (СК), був створений президентом США Джорджем Вашингтоном в 1775 році. При установі СК президент зазначив, що благословення та захист небес необхідна в усі часи, але особливо в часи суспільних потрясінь і військової небезпеки. Хочеться

---

³¹ Walsh J. Religion: church and state in Europe and the Americas. In: *The New Cambridge Modern History* / ed. C. W. Crawley. Cambridge : Cambridge University Press, 1965. P. 146–178.

сподіватися і вірити, що кожен офіцер і чоловік буде прагнути жити і діяти так, як повинен це робити християнин-солдат, який захищає свободу своєї країни. Поступово практично у всіх армійських підрозділах були введені посади капеланів.

До 1918 року у військах їх налічувалося вже понад 2200. Священнослужителі виконували широке коло обов'язків: супроводжуючи війська в боях і походах, проводили богослужіння безпосередньо на передовій і в інших місцях, де була в цьому необхідність; надавали фізичну допомогу і духовну підтримку хворим і пораненим; після закінчення бойових дій відшукували тіла загиблих, організовували церемонії з їх відспівування і поховання, займалися написанням і відсиленням листів зі співчуттями родичам, а також іншими питаннями. Незважаючи на те що військові священники не вважалися комбатантами, багато з них За мужність і хоробрість, проявлені в бойовій обстановці, були удостоєні високих військових нагород (у тому числі посмертно), досить значне їх число загинуло.

У ЗС США була навіть заснована «Капеланська медаль за героїзм». Одному з найвідоміших військових священників, які служили в американській армії в роки Першої світової війни, Френсісу П. Даффі, в Нью-Йорку на площі Таймс встановлено пам'ятник. Базовий (основний) курс підготовки військових священників для служби в регулярних частинах СВ тривалістю 12 тижнів складається з чотирьох етапів: перший – початкова військова підготовка, яка включає відпрацювання навичок поведінки на поле бою як некомбатанта; другий і третій – передбачають в основному лекційні, семінарські та практичні заняття: з теології, філософії, військової етики, управління та адміністрування, спеціальної психології спілкування з особовим складом та їх сім'ями в різних ситуаціях (при пораненні, хвороби та ін), а також по вивченню різних військових церемоній; четвертий-переважно практичні заняття з відправлення релігійних потреб у військових підрозділах, у тому числі під час польових навчань. На період навчання учні проживають в школі, як правило, в двомісних номерах. Після закінчення базових курсів капеланам присвоюється первинне офіцерське звання.

Вступ на курси проводиться двічі на рік: в літній і зимовий час. Кандидати в капелани повинні відповідати ряду вимог, які в загальному вигляді зводяться до наступних: бути громадянином США; мати вік не молодше 18 і не старше 40 років в момент призначення на посаду (виключення за віковими рівнями – до 42 років-робиться для осіб, які раніше проходили військову службу); успішно скласти іспит з фізичної підготовки в одному з пунктів прийняття кандидатів на військову службу; бути готовим пройти тест на допуск агентства національної безпеки; мати ступінь бакалавра за програмою, що включає не менше

120 академічних годин (слухачі випускних курсів можуть звертатися перед завершенням обраної навчальної програми) або мати статус студента очного відділення акредитованої духовної семінарії або теологічного коледжу; отримати рекомендацію від представників відповідної релігійної конфесії або релігійної групи. Крім того, в ході співбесіди кандидат зобов'язаний показати високі духовні, моральні та інтелектуальні здібності, наявність розвиненого почуття плюралізму і терпимості до інших віросповідань.

Для студентів духовних семінарій, які виявили бажання стати капеланами, передбачено ряд пільг. Під час відвідування семінарії вони можуть подати рапорт про отримання фінансової допомоги від Міністерства оборони в процесі навчання через службу резерву Сухопутних Військ ЗС США. Дані особи мають право на отримання практично 100-відсоткової компенсації всіх витрат на навчання (до 250 доларів за одне аудиторне заняття, але не більше 4 500 на рік) за умови укладення контракту на службу протягом не менше чотирьох років у підрозділах резерву Сухопутних військ. У школі вони проходять полегшений курс навчання.

Навчання богослов'ю в Сполучених Штатах Америки. Більшість навчальних закладів у США мають державну форму власності. Контроль за освітою здійснюється за принципом ієрархії: від місцевої влади до керівництва кожного окремого Штату. Їх діяльність, у свою чергу, регулює федеральна влада. Щодо вищих навчальних закладів, то більшість із них є приватними. Це зумовлює потребу агітувати студентів з інших країн отримувати вищу освіту в США. Оплачуючи навчання, іноземні абітурієнти збільшують фінансування закладів.

Всі програми навчання в державних і приватних вузах проходять акредитацію у відповідних громадських акредитаційних радах (програми магістратури і аспірантури – кожна спеціальність окремо).

В області богословської освіти в США є деякі особливості. Деякі біблійні коледжі та інші релігійні організації, програми яких не є академічними, а використовуються для навчання священнослужителів певних напрямків. Однак у багатьох релігійних організаціях обов'язковою є акредитована ступінь бакалавра. У Сполучених Штатах є Асоціація богословських семінарій куди входять представники керівництва теологічних семінарій всіх напрямків. Керівництво Асоціації має право затверджувати для освітніх програм у духовних навчальних закладах-членів Асоціації.

В якості ще одного прикладу співпраці релігійних організацій та інститутів державної влади можна навести приклад соціальної роботи Римської Католицької Церкви в ряді європейських країн.

Римо-католицька церква-єдина з конфесій, яка володіє міжнародною правосуб'єктністю і широко цим користується.

Однією з особливостей католицизму є строго інституціолізоване чернецтво, об'єднане в самостійні ієрархічні структури напіввійськового зразка-чернечі ордени. Чернечі ордени управляються вищими настоятелями або генералами орденів які підпорядковуються безпосередньо папі Римському. Кожен чернечий орден має свою історію, і свою "харизму", – напрямок релігійної діяльності. Найдавніший орден-бенедектинців, налічує вже більше 1300 років. Один з наймолодших, – Опус Деї (справа Божа) заснований в 1961 р.

Багато з чернечих орденів орієнтовані виключно на соціально педагогічну діяльність. Наприклад заснований в ХІХ столітті в Італії орден салезіанців, який займається соціалізацією і вихованням підлітків з кримінальними девіаціями поведінки. Або орден сестер матері Терези Калькуттської, який займається соціальною роботою з інвалідами і смертельно хворими.

Крім чернечих орденів, в структурі КЦ існують численні асоціації мирян, тобто людей живуть звичайним світським життям, але присвячують свій вільний час діяльності, яку та чи інша асоціація вважає своєю метою. Більшість таких асоціацій орієнтовані на соціальну діяльність. Так наприклад рух «світло і життя», засноване Жаном Ваньє, спеціалізується на соціальній адаптації хворих синдромом Дауна.

Оскільки в більшості країн, з переважаючою католицькою релігією відносини держави і Римською Католицькою Церквою будуються на ліберальній формі коопераційної моделі, в основі цих відносин концепція договору, при якій держава частково делегує церкви деякі соціальні та освітні функції.

Найчастіше цю систему називають конкордатною. Конкордат (від середньовічного лат. *concordatum*-угода, від лат. *concordo*-перебуваю в злагоді)-за канонічною термінологією договір між Папою Римським як главою Римсько-католицької церкви і якою-небудь державою, що регулює правове становище Римсько-католицької церкви в даній державі і його відносини зі Святим Престолом; договори з іншими країнами називаються конвенціями. Чітка градація термінів була втрачена в ХІХ столітті у зв'язку зі зміною політичної карти Європи.

Наприклад Римо-католицька церква у ФРН, досі живе за Конкордатом 1933 р. укладеним ще з урядом нацистської Німеччини. Конкордат залишається в силі до теперішнього моменту, проте деякі його положення фактично не застосовуються, так як суперечать законодавству Німеччини.

Так, статті, що стосуються католицьких шкіл, втратили актуальність, оскільки питання шкільної освіти перебувають у віданні федеральних земель. Стаття 26, що стосувалася церковного шлюбу, не застосовується, оскільки німецьке законодавство в даний час скасувало обмеження на укладення церковного шлюбу. Не застосовується закріплений у статті 29 принцип, згідно з яким можливість використовувати в релігійних організаціях у Німеччині рідної мови католиків, які не є етнічними німцями, ставиться в залежність від наявності аналогічних прав у етнічних німців у відповідній державі. Умова відокремлення церкви від будь-якої політичної діяльності також застаріла.

Однак є і позитивні приклади конкордатних відносин. Наприклад Конкордатні відносини між Ватиканом і Республікою Польща.

Польща є багатоконфесійною країною. З великими релігійними об'єднаннями, такі як наприклад Польська Православна Церква (ППЦ). Уряд Республіки Польща має серію угод ідентичних за змістом з Конкордатом Так 3 жовтня 2007 р. відбулося підписання Угоди про посилення співпраці між урядом Польщі та польською Автокефальною Православною Церквою.

Так ППЦ має можливості.

1) викладання релігії в школі. При чому особи, які ведуть викладання, отримують латку від держави або муніципалітету.

2) створювати теологічні факультети при державних університетах, або акредитовувати духовні семінарії при державних університетах як теологічні факультети.

3) забезпечувати служіння військових капеланів православного сповідання. Капелани мають офіцерський чин, і державну платню. Глава православного капеланства у Війську Польському, має сан єпископа і військовий чин бригадного генерала.

Як бачимо, що незважаючи на те, що православних в Польщі менше мільйона, тобто близько 600 тис. близькі до конкордатним умови дозволяють повною мірою здійснювати Православної церкви в Польщі, свою релігійну діяльність до суспільного блага не тільки своїх віруючих, а й усього суспільства. Деякі загальні висновки з цієї частини³².

При обох системах, як сепараційної так і коопераційної рівно і ліберальної та офіційної форми, можливе збереження в недоторканності принципів свободи совісті.

---

³² Krukowski J. Państwo polskie a Kościół katolicki w ujęciu historycznym. *Roczniki Nauk Prawnych*. 2016. Vol. 26, no. 2. P. 5–20.

Тобто, як при проголошенні державності однієї з конфесій, так і при діяльному забезпеченні рівності всіх конфесій перед законом, можливе повноцінне забезпечення свободи совісті. При цьому, повне злиття аж до підпорядкування релігійних організацій державної влади викликає ряд незручностей.

Ряд країн, таких як Норвегія і Королівство Швеції пішли на відділення церкви від держави, не тільки на вимогу ряду громадян і організацій не належать до державної конфесії, але і так само і по ряду вимог з боку віруючих а так само лідерів даної конфесії.

Тобто відбувся перехід від офіційної коопераційної моделі, до ліберальної (Швеція), а в ряді випадків навіть сепараційної (Норвегія).

Таким чином очевидно, що такі види діяльності релігійних організацій, як

- 1) викладання релігії в середніх навчальних державних і муніципальних Зкладах,
- 2) моральне виховання військовослужбовців,
- 3) визнання теології науковою дисципліною,
- 4) соціальна діяльність релігійних організацій можуть бути організовані таким чином, що б не порушувати прав і свобод представників інших конфесій і невіруючих.

ВИСНОВКИ

Релігія, будучи невід'ємною складовою існування людини, виступає одним з чинників регуляції людського життя. Тому ігнорування будь-якої релігійної організації, чи намагання відсторонитись від неї призводить до ускладнення, а часом і неможливості нормального функціонування суспільства. Неврахування релігійних чинників, або створення несприятливих умов для суспільного життя Церкви може призвести до появи протиріч, а в критичних ситуаціях і до протистояння в середині самої держави.

Взаємовідносини між державою та Церквою завжди були наділені підвищеною увагою. Актуальність цього питання прослідковується і останнім часом не тільки в Україні, а й в постсоціалістичних країнах, перед якими також стало питання про визначення державно-церковних відносин.

Варто зазначити, що сучасні моделі взаємин держави та релігії визначаються, перш за все, історичними традиціями різних конфесій – католицької, православної та протестантської. Універсальної моделі співвідношення «державна – релігія» не існує; сучасні секулярні держави застосовують переважно гібридні підходи, серед яких особливої уваги заслуговує концепція «м'якого розділення». Порівняльні дослідження, зокрема роботи, дозволяють систематизувати типи державних моделей

щодо релігії та прогнозувати потенційні ризики конфліктів у релігійно різноманітних суспільствах. Юридичні та філософські концепції формують методологічні рамки для оцінки балансу між автономією релігійних інститутів і контролем держави. Нарешті, сучасні глобальні виклики – міграційні процеси, релігійна плюралізація та інтеграція у глобальні політичні й соціальні системи – вимагають від держав розробки нових механізмів управління релігійною різноманітністю, здатних забезпечити стабільність і рівновагу між секулярністю та релігійними свободами.

Та й не дивно, що підчас визначення правового статусу Церкви у державі важливу роль відіграє політика, яка завжди надає релігії певне політичне спрямування. Тому розглянути історичний процес взаємовпливу та побачити процес формування державно-церковних відносин дає можливість зрозуміти, що стало підґрунтям для існуючої української моделі державно-церковних (державно-конфесійних) відносин.

У наше століття, коли одним з базисних завоювань демократичного суспільства, є можливість ознайомитися з усією багатющою палітрою думок і поглядів щодо висунутого питання. Було б непрошеною помилкою замкнутися в "вежі зі слонової кістки" теоретичних наукових побудов і гіпотетичних моделей.

Аналізуючи перераховані нами вище проблеми взаємодії органів державної влади і релігійних організацій, ми можемо побачити і можливі шляхи вирішення ряду проблем хвилюючих наше суспільство. Однак, варто пам'ятати, що питання пов'язані з такою «тонкою матерією» як суспільні відносини релігійного характеру, не можуть бути вирішені легко і просто, «з наскоку», без докладання серйозних зусиль.

Однією з відмінних рис релігії, є з одного боку її глибоко персоналістичний, а навіть точніше сказати індивідуальний характер відносин, а з іншого боку обґрунтованість дій багатьох віруючих на такому явищі як релігійна надмотивація вчинків.

Тому необхідно вкрай делікатно підходити до розгляду цих питань, оскільки їх грубе і нетактовне рішення може викликати непоправні наслідки. У зв'язку з чим пропонувані варіанти вирішення поставлених питань, повинні відрізнятися коректністю, і обережністю суджень. Оскільки значний пласт проблем походить від кризи, що спіткала наше суспільство в ХХ столітті, то тільки планомірним і цілеспрямованим подоланням наслідків цих криз можна вирішити ці проблеми. Необхідно уникати форсування подій, і намагатися об'єктивно оцінювати обставини, факти і події відбуваються навколо нас і пов'язані із взаємодією інститутів державної влади і релігійних організацій.

АНОТАЦІЯ

У статті представлено системну типологію та порівняльний огляд моделей державно-церковних відносин, простежено їх історичне становлення та сучасні трансформації. Показано, що взаємодія політичних інституцій і релігійних організацій набуває різних інституційних форм – від повної інтеграції й офіційного визнання до партнерської кооперації, суворого відокремлення або відкритого конфлікту, – кожна з яких має власні правові, соціальні та політичні наслідки. Автори аналізують конкретні механізми, за допомогою яких держава регулює, підтримує чи обмежує релігійне життя (конституційне визнання, конкордати, фінансування, освіта, військове капеланство) та розглядає практичні суперечності, що виникають унаслідок процесів плюралізації, секуляризації та реалізації державних інтересів. На основі порівняльного матеріалу підкреслюється, як різні моделі впливають на суспільну єдність, права релігійних меншин і публічну роль релігії, а також окреслюються ключові напрями подальших досліджень і практичної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bhargava R. How secular is European secularism? *European Societies*. 2014. Vol. 16, no. 3. P. 329–336.
2. Cerqueira Gonçalves J. Saint Augustin: deux amours ont fait deux cités. *La Charité*. 1994. No. 116 (nov.–déc.). P. 75–93.
3. Clark G. Imperium and the City of God: Augustine on Church and Empire. *Studies in Church History*. 2018. Vol. 54. P. 46–70.
4. Cliteur P., Ellian A. The five models for state and religion: atheism, theocracy, state church, multiculturalism, and secularism. *ICL Journal*. 2020. Vol. 14, no. 1. P. 103–132. DOI: 10.1515/icl-2018-0056.
5. Ferrari S. Law and religion in a secular world: a European perspective. *Ecclesiastical Law Journal*. 2012. Vol. 14. P. 355–370. DOI: 10.1017/S0956618X1200035X.
6. Fox J. World separation of religion and state into the 21st century. *Comparative Political Studies*. 2006. Vol. 39, no. 5. P. 537–569. DOI: 10.1177/0010414005276310.
7. Halmai G. A comparative analysis on church–state relations in Eastern Orthodoxy: concepts, models and principles. *Journal of Church and State*. 2011. Vol. 53, no. 4. P. 587–614. DOI: 10.1093/jcs/csr012.
8. Hunt S. Negotiating equality in the Equality Act 2010 (United Kingdom): church–state relations in a post-Christian society. *Journal of Church and State*. 2012. Vol. 55, no. 4. P. 690–711. DOI: 10.1093/jcs/css078.

9. Knippenberg H. The political geography of religion: historical state–church relations in Europe and recent challenges. *GeoJournal*. 2007. Vol. 67, no. 4. P. 253–265. DOI: 10.1007/s10708-007-9068-x.

10. Kriegerseisen W. *Between state and church: confessional relations from Reformation to Enlightenment* / transl. B. Wójcik ; ed. A. Shannon. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. – (Open access). DOI: 10.3726/978-3-653-02375-6.

11. Krukowski J. Państwo polskie a Kościół katolicki w ujęciu historycznym. *Roczniki Nauk Prawnych*. 2016. Vol. 26, no. 2. P. 5–20.

12. Krukowski J. *Prawo Unii Europejskiej a wartości chrześcijańskie*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012.

13. Madeley J. A framework for the comparative analysis of church–state relations in Europe. *West European Politics*. 2003. Vol. 26, no. 1. P. 23–50. DOI: 10.1080/01402380412331300187.

14. Menchik J. Soft separation democracy. *Politics and Religion*. 2018. Vol. 11, no. 4. P. 863–883. DOI: 10.1017/S1755048318000329.

15. Mircov V., Mladenović I. Types of relationships between the state, religion and religious organizations in Europe: an attempt to develop a new classification. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*. 2016. Vol. 64, no. 3. P. 241–265. DOI: 10.5937/AnaliPFB1603241M.

16. Modood T., Sealy T. Developing a framework for a global comparative analysis of the governance of religious diversity. *Religion, State and Society*. 2022. Vol. 50, no. 4. P. 362–377. DOI: 10.1080/09637494.2022.2117526.

17. Nieuwenhuis A. J. State and religion, a multidimensional relationship: some comparative law remarks. *International Journal of Constitutional Law*. 2012. Vol. 10, no. 1. P. 153–174. DOI: 10.1093/icon/mos001.

18. Onwuegbuchula S. P. C. Religion versus state and the struggle for control in society's developmental arena. *Acta Academica*. 2019. Vol. 51, no. 2. P. 1–20. DOI: 10.18820/24150479/aa51i2.1.

19. Sandberg R. Church–state relations in Europe. *Religion Compass*. 2007. Vol. 1, no. 5. P. 561–578. DOI: 10.1111/j.1749-8171.2007.00040.x.

20. Siegwalt G. Les deux règnes (concernant la relation entre Église et État). *Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses*. 1990. Vol. 70, no. 2. P. 165–172.

21. Stan L., Turcescu L. Poland. In: *Church, State, and Democracy in Expanding Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2011. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199602306.003.0008.

22. Religious human rights in global perspective: legal perspectives / ed. J. D. van der Vyver, J. Witte. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1996.

23. Walsh J. Religion: church and state in Europe and the Americas. In: *The New Cambridge Modern History* / ed. C. W. Crawley. Cambridge: Cambridge University Press, 1965. P. 146–178.

Information about the authors:

Palinchak Mykola Mykhailovych,

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of International Politics,
Dean of the Faculty of International Economic Relations
Uzhhorod National University
3, Narodna Sq., Uzhhorod, 88000, Ukraine

Myronov Konstantyn Henadiiovych (Hieromonk Kyrilo),

Master of Theology, Doctor of Philosophy in Canon Law,
Senior Lecturer at the Department of Canon Law
Pontificia Università Lateranense
4, Piazza San Giovanni in Laterano, 00184 Rome, Italy

Nikolskiy Yevhen Volodymyrovych,

Doctor of Divinity (D.D.), Professor,
Professor at the Department of Theology,
Augustyn Voloshyn Carpathian University
4, Hoydy Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine